

2464

Հ. Բ. Ս. ԲՈՒԴՈՒՂՆԵՆԻ

— ՆԱՌԻԼԵԱԿԱ —

82

4-50

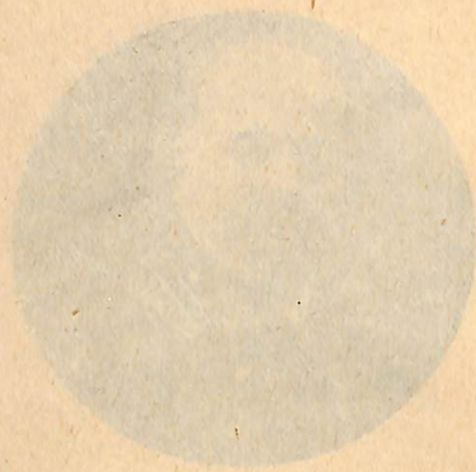

— ՆԱՈՒԼԵԱԿԱ —

Տարւինի եւ Կեսի փոխադարձ սերն ու յարգանք: Յառաջադիմական Տարւինի յաղթօրինքը բնութիւնների ժամանակ: Ճարտարապետի կինը, երկարուզու գիծը եւ նշանաւոր մանեակը: Դեպի Հնդկաստան: Ռաջան ու իր ժառանգը: Պալատական խլիւղիւններ: Ոսկու որոնումն ու նոր հիւանդանոցը: Թոյնը, պաշտօնը եւ նաուլեական. Հեռուական դարձը հայրենիք:

05. 2013

3360-2007

ՆԱՈՒԼԵԱԿԱ

(ԲՍՏ Բ. ԿԻՊԼԻՆԳԻ)

I

Նիկողայ Տարւինը, Հիւսիսային Ամերիկայի Տոպաղ քաղաքից ոչ-հեռու նստած մի թումբի վրայ՝ նայում էր, թէ ինչպէս իր առաջ թաւալւում էին գետի կոհակները:

Նրա կողքին նստած էր սևորակ ու դիւթիչ աչքերով մի աղջիկ. ըստ երևոյթին նա ծանօթ էր կեանքին ու նրա տխուր կողմերին:

Կետ Շերիֆը—այդպէս էր աղջկայ անունը—իր ամբողջ կեանքը անց էր կացրել Արևմտեան Ամերիկայի անապատներում: Նրա ճարտարապետ հայրը շարունակ մի տեղից միւսն էր թափառում՝ երկաթուղիներ անցկացնելով դէպի այն քաղաքները, որոնք կարիք ունէին դրանց: Եւ հենց որ ճանապարհն արդէն շինուած պրծած էր լինում ու առաջուայ խղճուկ աւանը, որ իրենց նոր եկած ժամանակը բաղկացած էր միայն փայտեայ աղքատիկ տներից՝ երկաթուղու շնորհիւ սկսում էր աշխոյժ առուտուր ու հարստանում. երբ նախկին խարխուլ

հիւղերի տեղը բռնում էին հսկայական տները. երբ երևան էին գալիս ճոխ վաճառատներ, թատրոններ, սկսում էին հրատարակուել լրագրեր ու լուսաւորուել ելեկտրականութեամբ՝ այն ժամանակ նրա հօրը տեղափոխում էին մի ուրիշ տեղ, որտեղ շատ անգամ իրենց տնից բացի ուրիշ բնակարան չէր լինում ու նրա ստորագրեալներին բացի՝ ուրիշ մարդիկ:

Երբ որ կետը մեծացաւ, նրան ուղարկեցին մեծ քաղաքի դպրոցը: Այնտեղ նրա մէջ մի միտք ծագեց, որի վրայ երկար մտածեց ու վերջը վճռեց անպատճառ գլուխ բերել:

Մի անգամ մի հնդկացի կին նրանց դպրոցում Հնդկաստանի ու այնտեղի իր հայրենակցուհիներին թշուառ վիճակի մասին դատախօսութիւն կարդաց: Այդ կինը նրանց տաջանքների մասին սրտաճմլիկ բաներ պատմեց: Պատմեց, թէ սրպիսի աղքատութեան մէջ են ապրում նրանք Հնդկաստանի աւագոտ անապատներում. թէ ինչպէս առաւօտից մինչև երեկոյ աշխատում են այնպիսի անբերրի դաշտերում, ուր ոչինչ չի բուսնում. թէ ինչպէս հիւանդանում են նրանք ու իրենց որդիները ենթակայ են սովի. թէ ինչպէս հիւանդ միջոցին նրանք մնում են անօգնական, որովհետև ոչ հիւանդանոցներ կան այնտեղ և ոչ բժիշկներ: Սուրբան, ծաղիկը, հարինքը աւերածներ են գործում այնտեղ, իսկ շատ անգամ էլ նրանց հիւրն է լինում ժանտախտը:

Երբ դատախօսութիւնը վերջացաւ՝ կետը

յուզումած ու արտասուքը աչքերին դուրս եկաւ դահլիճից. նա այնպիսի տեսք ունէր, որ ասես թէ վրան մի աներևոյթ գորութիւն էր իջել: Երջանկութիւնից կետը ուզում էր լաց լինել: Նա զգում էր, որ իր ամբողջ կեանքը փոխուելու է այդ օրուանից, և հաստատ վճռեց ծառայել այն բոլոր դժբաղդներին, որոնց մասին լսեց մի քանի բոպէ առաջ, նրանց նուիրել իր ամբողջ ոյժերը, իր միտքն ու սիրտը:

Նա մտաւ Ֆել'դշերական կուրսերը, երկու տարում վերջացրեց ու վերադարձաւ Տոպագ՝ իր հօր մօտ, որը բաւական հարստութիւն ձեռք բերելուց յետոյ թողել էր իր ծառայութիւնը և բնակութիւն հաստատել այդ քաղաքում: Նա Տոպագ եկաւ իբրև հմուտ Ֆել'դշերուհի և միանգամայն պատրաստ Հնդկաստան գնալու՝ այնտեղ աշխատելու համար:

Եւ անա, հենց այդ միջոցին նստած էր նա Նիկոլայ Տարւինի մօտ՝ թմբի վրայ և զրուցում էր նրա հետ. և Տարւինն իր սէրն էր յայտնում նրան ու խնդրում, որ համաձայնի իր կինը դառնալու:

Աղջիկը զգում էր, որ Տարւինն էլ իրեն է դուր գալիս, բայց չէր կարող նրա առաջարկն ընդունել, որովհետև գիտէր, որ այն ժամանակ այլ ևս չէր կարող իրագործել այն մտադրութիւնները, որոնցով ամբողջապէս տարուել էր ինքը:

Նա զգում էր, որ ինքն այլևս իրեն չէր պատկանում: Նրան թւում էր, թէ այն բոլոր դժբաղդ

հնդիկ կանայք կանչում են իրեն և սպասում իր օգնութեանը:

Այս բոլորը նա մի առ մի պատմեց Նիկոլայ Տարւինին. սակայն վերջինս այս մասին լսել անգամ չէր ուզում: Նա օրիորդի միայնակ շընդկաստան գնալը չէր էլ կարողանում երեակայել:

— Մի գնաք, կետ, ասում էր նա. յիշեցէք, որ մենք հայր ու մայր ունենք: Դուք հօ չէք ասի, որ նրանց թողնելը լաւ բան է. բացի դրանից՝ կայ մէկը, որը հիմա նստած է ձեզ մօտ ու սիրում է ձեզ աշխարհում ամեն բանից աւելի: Ձէ՛ որ դուք էլ մի քիչ սիրում էիք նրան: Մի՛թէ այդ ձեզ համար ոչինչ է:

— Օ՛, այդպէս մի ասէք, Նիկ: Ես գգում եմ, որ այս իմ կոչումն է և ես նրան չըհետեւել չեմ կարող, չը գնալ չեմ կարող:

Եւ երբոր կետը պատմեց նրան, թէ ինչպէ՛ս հասնում են նրա սրտին դժբաղդ հնդիկ կանանց հառաչանքները. թէ ինչպէ՛ս գիշերցերեկ հանգիստ չեն տալիս իրեն նրանց քաշած տաջանքներն ու սարսափները՝ այն ժամանակ Տարւինը չըկարողացաւ յարգանք չըտածել դէպի այն ամենը, որ ստիպում էր կետին բաժանուել իրենից: Նա խնդրում էր կետին, որ չըգնայ, բայց միևնույն ժամանակ ինքը համակրում էր նրա տենչանքները— ուրիշի տանջանքները թեթեւացնելու ձգտումը: Այդ պատճառով էլ նրա համար աւելի դժուար էր կետին համոզելը:

— Կետ, թանկագինս, յուսահատօրէն ասում

էր նա, մի՛թէ դուք կը գնաք այն կռապաշտ երկիրը: Հապա ձեր տո՛ւնն ինչ կը լինի. հապա ձեր մայրը ի՞նչ կանի: Դուք այդ անել չէք կարող, կետ. հնդիկ կանայք կարող են համբերել:

Մենք յետոյ կարող էինք միասին գնալ, երբ կը պտակուենք և ես կարողութեան տէր կը դառնամ: Իսկ հիմա դուք ի՞նչպէս պէտք է օգնէք նրանց, երբ, մինչև անգամ, փող էլ չունէք:

— Մի՛թէ մենակ փողով կարելի է օգնել նրանց, բացականչեց նա. չէ, Նիկ, փողի մէջ չըկայ ոչ բարութիւն, ոչ գլխաւորութիւն և ոչ էլ ցաւակցութիւն: Իսկական օգնութիւնը ինքնագոհութեան մէջն է:

Տարւինը հասկացաւ, որ ինքը չի կարող համոզել նրան՝ յետ կենալ իր մտադրութիւնից. նա հասկացաւ, որ կետը կը հեռանայ աշխարհի միւս ծայրը ու անյայտութեան մէջ կը կորչի: Եւ յուսահատութիւնը տիրեց նրան:

— Ձէ, դուք չըպէտք է կործանէք ձեր կեանքը, բացականչեց Տարւինը. ես չեմ թողնի այդ: Ձեր մայրը իրան կը սպանի, լաց կը լինի, և ես էլ բոլոր ժամանակ նրա կողմը կը լինեմ: Դուք ձեր ոյժը չէք ճանաչում: Դուք չըգիտէք, թէ այն ինչ երկիր է: Այդ երկիրը միայն օձերի համար է. այնտեղ ջահէլ աղջկայ տեղ չի: Նրա կլիման վատ է. խոլերա, շոք ու մշտական պատերազմները անպակաս են այնտեղ, այնպէս որ ապրելն անհնարին է: Դուք պէտք է տանը մնաք:

— Այո՛, Նիկ, ես գիտեմ, որ սարսափելի երկիր

է այն ի հենց զրա համար էլ ես գնում եմ այնտեղ: Եթէ մարդիկ այնտեղ լաւ ապրելիս լինէին՝ էլ իմ գնալը հարկաւոր չէր: Ես գնում եմ նրա համար, որ գոնէ մի բիշ թեթեացնեմ սրանց տանջանքները — այն դժբաղդներին, քաղցածների ու զրկուածների տանջանքները: Ես շատ շնորհակալ եմ, որ դուք այդպէս հոգում էք իմ մասին, բայց և այնպէս ես երկու շաբաթից յետոյ կը ճանապարհուեմ Հնդկաստան:

Տարւինը գիտէր, որ նա հաստատ վճռել է գնալ, և որ իր բոլոր աշխատանքը գուր է:

Այդ միջոցին ժամը տասը խփեց և կետը վեր կացաւ, որ տուն գնայ: Տարւինը նրան ճանապարհ գցեց ու տխուր վերադարձաւ տուն:

Նա կետի հետ ունեցած խօսակցութեան վրայ էր մտածում, թէ ռնց անի, ռնց պաշտպանի կետին՝ Հնդկաստանում նրան սպառնացող վտանգներից:

Ամենալաւ պաշտպանութիւնը կետին այն կը լինի, որ ինքն էլ նրա հետ գնար. բայց նա այս անել չի կարող, որովհետեւ անկարող է թողնել իր բոլոր գործերը: Ինչքան էլ որ ուժեղ լինէր նրա սէրը դէպի կետը, այնուամենայնիւ նա երբեք չէր մոռանում, որ ինքը ամենից առաջ իբրեւ քաղաքացի պարտականութիւն ունի կատարելու իր երկրի ու հայրենի Տոպազ քաղաքի համար, որին անշափ սիրում էր:

Նա ներկայ էր եղել Տոպազի հիմնադրու-

թեան. նա ճանաչում էր այդ քաղաքը դեռ այն ժամանակից, երբ այնտեղ դեռ մի քանի տուն էր միայն. նա հրճւում էր Տոպազի բարգաւաճելը տեսնելով. նրա յաջողութեան մասին աւելի էր մտածում, քան թէ իր. նրա սէրը դէպի Տոպազը մի տեսակ կրօնական դաւանանք էր դարձել իր համար: Տարւինը չէր կարող թողնել իր հայրենի քաղաքն ու հեռանալ հիմա, երբ շուտով պառլամենտական ընտրութիւններ պէտք է լինէին և որ ինքը յոյս ունէր պառլամենտի անդամ ընտրուելու, ուր, մտածում էր, իրենց քաղաքի շահերի ջերմ պաշտպանը լինելու:

Նա զգում էր, որ չի կարելի միաժամանակ զբաղուել քաղաքականութեամբ և մտածել սիրոյ մասին:

Կետի հայրը, Շերիֆը, պատկանում էր հակառակ կուսակցութեան: Ընտրութիւնների համար պատրաստութիւն տեսնելով՝ նա շրջում էր ամբողջ շրջանում, և երբ վերադառնալով Տոպազ՝ տեսաւ, որ իր հակառակորդը տարուել է կետով ու բարձի թողի արել իր կուսակցութեան գործերը, շատ ուրախացաւ:

Տարւինը ինքն էլ զգաց այդ և որոշեց սթափուել և գործի կենալ, մանաւանդ որ հետեալ օրը միտինգ էր նշանակուած հարկան քաղաքում:

II

Տարւինը միտինգ եկաւ բուն ցանկութեամբ բռնուած, ցոյց տալու, որ հակառակորդների գէտ տանելիք իր յաղթութեանը ոչինչ արգելել չի կարող:

Շերիֆին առաջինը խօսելու իրաւունք տուին: Տարւինը նստած էր յետևը և ոտը ոտի վրայով գցած անհանգստօրէն ձօճում էր:

Շերիֆը պատկանում էր Տարւինի համար ատելի մարդկանց կարգին, որոնք յանկարծ հարստանալով, ամեն կերպ աշխատում են ոչ ոքի քէֆի չը դիպչել: Բոլորին դուր գալու ցանկութիւնը նրա քաղաքական համոզմունքի հիմքն էր կազմում:

Իր համաքաղաքացիների համակրանքը զրաւելու համար նա յաճախում էր բոլոր՝ այսպէս կոչուած՝ աշխարհիկ բարեգործական ներկայացումները, վաճառքներն ու ընթերիքները, որ սարքում էին Տոպագում. կնոջն ու աղջկանն էլ ստիպում էր իր հետ գնալ այդ բոլոր տեղերը և դրանով հիացնում էր բոլոր բարեգործներին, թէև արհամարհում էր աղքատներին և ուշադրութիւն չէր դարձնում ուրիշների դժբաղդութիւններին:

Տարւինը միշտ բաց ու համարձակ ցոյց էր տալիս իր հակակրանքը դէպի հակառակորդի այդ-

պիսի արարքները: Եւ հիմա էլ լսում էր, թէ ինչպէս Շերիֆը իր առաջ հաւաքուած ամբոխին ամեն տեսակ սխալ տեսակէտներ էր առաջադրում, և հազիւ էր զսպում իր զարմանքը, թէ ինչպէս նա կարող էր ենթադրել անգամ, որ այդ կրթուած հասարակութիւնը կը համաձայնուէր իր առողջ դատողութեանը հակասող քաղաքական ու տնտեսական հայեացքների հետ, որոնց նա ուզում էր կիրառել պետութեան կառավարութեան համար:

Երբ որ Շերիֆը վերջացրեց, Տարւինը անդից բարձրացաւ նրան պատասխանելու. նա մի արագ ու թափանցող հայեացք ձգեց ամբոխի վրայ. նրա աչքերից կարելի էր նկատել, որ այդ մարդը ընդունակ է իր ամեն ուզածին հասնելու—ինչպիսի դժուար հանգամանքներում էլ ուզում է լինի—և կարող է հրամայել մարդկանց:

Նա օժտուած էր հռետորական շնորհքով, որ կարողանում է նուաճել իր ունկնդիրների սրտերը: Նա յաղթելու հաստատ համոզմունքով եկել էր ու հիմա խօսում էր տաք, կրակոտ. մեղադրում էր, նախատում, պահանջում և թողնում լսողների դատողութեանն ու արդարութեան զգացմունքին. և այս բոլորի մէջ նա շատ անկեղծ էր:

Ամբոխի միջեց հաւանութեան շուկները նրան աւելի էին զրգռում. նա բռնուեց ոգևորութեամբ և զգաց, որ ամբողջովին տիրում է

ամբոխին: Սա ամենալաւ ըստէններն էին: Նա ջարդեց իր հակառակորդին բոլոր կէտերում, տրորեց, ոչնչացրեց նրան:

Երբ Տարւինը վերջացրեց, բոլորը տեղներից վեր թռան և իրենց հաւանութիւնը յայտնեցին բարձր, ոգևորուած, շէնքը թնդացնող աղաղակներով:

Ամբոխը հեռւմ էր հրճուանքից, գլխարկները թռչում էին վեր, հասարակութիւնը հրճուած էր իրար՝ ցանկանալով Տարւինին իրենց ձեռքերի վրայ դուրս բերելու: Նա հազիւ շուռչ քաշելով դուրս եկաւ ամբոխի մէջից ու հասաւ առանձնասենեակ, դուռը կողպեց և թուլացած ընկաւ բազկաթոռի վրայ:

Հետեւեալ առաւօտը բոլորն էլ ասում էին, որ Տարւինը յաղթեց իր հակառակորդին և որ, երբ Տարւինի ճառից յետոյ Շերիֆը վեր կացաւ նորից խօսելու՝ այն ժամանակ ամբոխը իր աղաղակով ստիպեց նրան լռել:

Բայց կայարանում, որտեղից նրանք Տոպազ պիտի վերադառնային, Շերիֆը շատ սիրալիք էր դէպի Տարւինը և նրա հետ միասին գնալու դրժկամակութիւն չունենալով՝ նրանք միասին մտան վագոն:

Տարւինը չէր ուզում խօսել ու լուռ ծխում էր իր Դանակը: Կոնդուկտորը, որին Տարւինը ծանօթ էր, մօտեցաւ նրան ու նրանք խօսեցին իրար հետ:

Կոնդուկտորը յայտնեց, որ նոյն գնացքով,

առաջին կարգի վագոնով գնում է «Երեք ընկերակցութիւն» ընկերութեան նախագահը իր կնոջ հետ: Նախագահը խնդրել էր իրեն, որ նա ցոյց տայ տոպազցի գիտակից ու բանիմաց մարդկանց, որոնց հետ նա կարողանայ խօսել Տոպազի մասին:

Տարւինը խնդրեց կոնդուկտորին՝ ծանօթացնել իրեն նախագահի հետ: Կոնդուկտորը հեռացաւ ու իսկոյն դառնալով ասաց, թէ նախագահը շատ ուրախացաւ, երբ իմացաւ, որ այս գնացքով երկու տոպազցիներ են գնում, և խնդրեց հաղորդել, որ շատ ուրախ կը լինի, եթէ նրանք բարի լինին և գան իր վագոնը:

Տարւինի սիրտը սկսեց ուրախութիւնից բաբախիլ: Նա զգաց, որ բաղդը ժպտում է իրան:

Բանն այն էր, որ երկաթուղային «Երեք ընկերակցութիւն» ընկերութիւնը ամբողջ տարուց ի վեր մտածում ու բանակցութիւն էր վարում՝ մայրաքաղաքից մինչև ծովը Տոպազի միջով երկաթուղային գիծ անցկացնելու, բայց թէ այդ բոլորը շատ դանդաղ էր կատարւում և ընկերութիւնը տատանւում էր շարունակ, թէ ճանապարհն արդեօք Տոպազով լաւ կը լինէր, թէ Ռուստիք քաղաքով, որը Տոպազից 100 վերստ հեռաւորութեան վրայ էր գտնւում:

Ռուստիքն ու Տոպազը մրցակիցներ էին: Երկու քաղաքն էլ հիմնուել էին միաժամանակ: Սկզբում Տոպազն էր աւելի ծաղկեալ զբոսիքեան

մէջ, բայց յետոյ սկսեց բարձրանալ Ռուստերը:

Եւ եթէ հիմա երկաթուղու գիծն անցնի աշխտեղով՝ ուրեմն Տոպազը կորած է: Իսկ եթէ գիծն անցկացնեն Տոպազով՝ ուրեմն քաղաքի ապագան ապահովուած է: Նա հնարաւորութիւն կունենայ իր մթերքները հասցնել ծովափ, աշխոյժ առևտուր սկսել ուրիշ քաղաքների հետ և կրօնի արագ զարգանալ ու ծաղկիլ: Միայն հարկաւոր է, որ «Երեք ընկերակցութիւնը» երկաթուղու գիծը անցկանցնի Տոպազով:

Տարւինը, որ իր հայրենի քաղաքը սիրում էր աշխարհքում ամեն բանից առաւել՝ զիտէր, որ քաղաքի համար երկաթուղին անհրաժեշտ է, ինչպէս օգն ու արևի լոյսը: Շոգեկառքի սուլոյցի հետ մոտք կ'գործի այգտեղ քաղաքակրթութիւնը, կեանքն ու լուսաւորութիւնը: Քաղաքը անհամեմատ կը բարձրանայ հարևան բոլոր քաղաքներին, կը յաղթէ նրանց մրցութեան մէջ ու այս հարուստ երկրի կեդրոնը կը դառնայ:

Այս բոլորը Տարւինի ամբողջ կեանքի տենչանքներն էին: Եւ հիմա ամեն բան այդպէս լաւ էր դասաւորւում: Նա կը ծանօթանայ «Երեք ընկերակցութիւն» ընկերութեան նախագահի հետ և կը համոզի նրան, որ երկաթուղու գիծը անցկացնեն Տոպազով:

Կոնգուկտորը Տարւինին ու Շերիֆին տալու նախագահի կուպէն, ներկայացրեց նրան, իսկ նախագահը ծանօթացրեց նրանց իր կնոջ հետ, որը 25 ամեայ մի գեղեցիկ կին էր:

Նախագահի կուպէն կահաւորուած էր գեղեցիկ ու շքեղ:

Նախագահ պ. Մետրը աթոռ առաջարկեց Շերիֆին, որ նստի, ինքն էլ նստեց նրա դիմաց և սկսեց լսել Տոպազի մասին նրա աշխոյժ բացատրութիւնները, որ տալիս էր Շերիֆը: Իսկ Տարւինը խօսակցում էր տիկին Մետրի հետ:

Տարւինի սուր ու թափանցող միտքը ըմբռնեց, որ տիկին Մետրը պէտք է որ մեծ ազդեցութիւն ունենալիս լինի ամուսնու վրայ:

Նա հասկացաւ, որ նախագահի միջոցով որևէ նպատակի հասնելու համար պէտք է նախ ազդել նրա կնոջ վրայ: Բայց թէ ինչպէս: Սրա համար ամենից առաջ հարկաւոր էր նրա արամազրութիւնն իր կողմը դարձնել ու յետոյ գտնել նրա թոյլ կողմը:

Տարւինը Տոպազի մասին երկար չը խօսեց: Նա ասաց միայն, որ դա Արևմտեան Ամերիկայի ամենագեղեցիկ քաղաքներից մէկն է, և որ լաւ կանի նա, եթէ երկու օրով կանգ առնի այգտեղ անձամբ քաղաքին ծանօթանալու: Յետոյ նա սկսեց խօսել տիկին Մետրի մասին:

Տարւինը շատ գրաւիչ կողմեր ունէր: Նրա ուրախ բնաւորութիւնը վաբակում էր խօսակիցներին: Նրա սրտաբացութիւնն ու զէպի ուրիշները հաւատով վերաբերուելը չափից դուրս գուրեկան էին դարձնում նրան: Շնորհիւ այս բոլորի, շուտով նա ու տիկին Մետրը շատ մտերմացան իրար:

3360 — 2007

Տիկինը պատմեց նրան, որ ինքը միշտ մեծ քաղաքներում է ապրել ու հիմա վախենում է, որ իր համար տխուր լինի Դենաւիրը—այն փոքրիկ քաղաքը, ուր տանում էր հիմա իր ամուսինը:

—Ձէ, չէ, այսպիսի կեանքը միանգամայն խորթ ու անտանելի է ինձ համար, ասաց տիկինը. ես սովորած եմ մեծ քաղաքի աղմուկին ու շուքին: Ես սիրում եմ նրա աղմուկն ու ժխորը, նրա վիթխարի տներն ու հոյակապ փողոցները, նրա թատրոններն ու պալատները: Ես ինչպէս պէտք է ապրեմ այն քաղաքի փոքրիկ տներից մէկում, ուր գնում ենք հիմա: Ես ինչ պէտք է անեմ այն տխրադէմ մարդկանց մէջ, որոնք մշտապէս զբաղուած են, մշտապէս աշխատանքի. ես, որ սովոր եմ մեծ հասարակութեան ուրախութեանն ու փայլին:

—Ինչո՞ւ էք դուք այնտեղ գնում, հարցրեց Տարւինը:

—Ա՛խ, ես համաձայնուեցի բնակուել այնտեղ միմիայն նրա համար, որ ամուսինս այնտեղ շատ ձեռնտու ձեռնարկութիւն է սկսում, որի շնորհիւ մենք աւելի կը հարստանանք: Սրա համար մենք այնտեղ պէտք է մնանք երկու տարի: Օ՛, աւելի մնալու ես համբերութիւն չէի ունենալ: Բայց թէ, այն ժամանակ մենք շատ հարուստ կը լինինք ու ընդմիշտ կը հաստատուենք մեծ քաղաքում. ճիշտ, որքան բազմապէս կը լինեմ ես այն ժամանակ:

Տարւինը հասկացաւ, որ այս կինը ամենից շատ սիրում ու գնահատում է փարթամութիւնը, որ հենց դրա համար էլ ամուսնացել է «Նրեք ընկերակցութիւն» ընկերութեան այդ ծեր նազահի հետ և դրա համար էլ պատրաստ է ամեն զոհողութեան:

Տարւինը տիկին Մետրի ձեռքերին նայելով՝ նկատեց, որ նրա մատները զարդարուած են հագուագիւտ թանկագին մատանիներով, որոնց մեծ սիրով շարունակ նայում էր տիկինը իրենց գրոյցի ժամանակ:

Տարւինը նրա ձախ ձեռքի մատանու խոշոր գոհարին նայելուց չէր կշտանում: Տիկինը հանեց մատից, որ ցոյց տայ նրա քարը:

—Շատ լաւն է, այնպէս չէ՞, հարցրեց տիկինը: Ես այս քարից լաւը կեանքումս չեմ տեսել: Եւ իսկապէս, լաւ գոհարից էլ լաւ ինչ կարող է լինել: Ո՛հ, որքան սիրում ես գոհարները:

Երբ նա թանկագին քարերի մասին սկսեց խօսել՝ աչքերը փայլեցին: Տարւինն իսկոյն ուղղորդութիւն դարձրեց դրա վրայ: Արդեօք հենց այդ չէ՞ր այդ կնոջ թոյլ կողմը, մտածեց Տարւինը:

Տարւինը համ լսում էր նրան, համ էլ մտածում, որ եթէ նա այդպէս սիրում է թանկագին քարեր՝ հետեապէս միակ միջոցը, որով հնարաւոր է ստիպել, որ նա ազդի իր ամուսնու վրայ, այդ՝ նրան որևէ հագուագիւտ քար նուիրելն է: Բայց թէ ինչպիսի՞ քար: Ո՞րտեղից ձա-

րել այնպիսի մի թանգ արժէք քար, որը գոհագնէ ալդ հարուստ ու երես առած կնոջը: Տարւարը գիտէր որ դրա համար շատ չնչին բան էր, թէկուզ ամենաթանկագին մի զարդարանք, որը կարելի է գնել զոհարարականից: Այդպիսին նրա ամուսինն էլ կառնէր, եթէ նա խընդրէր: Ոչ, այլ պէտք է մի որեւէ չըտեսնուած, տարօրինակ բան լինի, որը ոչ ամբողջ Ամերիկայում ճարուի, ոչ էլ հնարաւոր լինի փողով առնելը:

Յանկարծ նրա մէջ մի պայծառ միտք ծագեց: Նա յիշեց, որ մի քանի ժամանակ դրանից առաջ Հնդկաստանից եկած մի մարդ պատմում էր հնդկական ուշայի*) ունեցած գոհարեղէնների մասին: Այնպիսի քարեր ամբողջ աշխարհում չըկան, բայց ամենից փառահեղը, անգնահատելին Ռատոր քաղաքի ուշայի մանեակն է, որը կոչուում է «Նաուլեակա» և կազմուած է 50 ամենախոշոր քարերից:

Այ, եթէ ինքը կարողանար ձեռք բերել այդ մանեակը և ընծայաբերէր տիկին Մետրին, այն ժամանակ վերջինս կանէր ինչ որ ինքը ցանկանար. նա կազդէր իր ամուսնու վրայ և երկաթուղու գիծը կանցնէր Տոպագով և իր ծննդավայրը Արեմտեան Ամերիկայի ամենածագկեակ քաղաքը կը դառնար:

*) Ռաջայ—հնդկական իշխան:

Եւ ինչո՞ւ չը փորձել ձեռք բերելու այդ մանեակը: Աշխարհումս անհնարին ոչինչ չը կայ, և նա շատ անգամ էր համոզուել, որ անհնարինը իր համար միշտ էլ հնարաւոր է դարձել, երբ ինքը կամեցել է այդ:

Չէ՞ որ նա հասաւ իր ուզածին—այն՝ որ 28 տարեկան հասակում աչքի ընկաւ Տոպագի բոլոր բնակիչներին մէջ և քաղաքային ինքնավարութեան նախագահ ընտրուեց ու հիմա էլ յոյս ունէր պառլամենտի անդամ ընտրուելու: Եւ միթէ չի կարող ձեռք բերել այդ մանեակը և այդպիսով բաղդաւորացնել իր հայրենի Տոպագ քաղաքը:

Սրա համար հարկաւոր է, որ նա Հնդկաստան գնայ, ու այն ժամանակ կետը, նրա թանկագին կետն էլ այնտեղ մենակ չի լինիլ, նա կարող է օգնել նրան դժուար բոպէներին:

Այս բոլորը Տարւինի մտքովն անցաւ վայրկենապէս, այն միջոցին, երբ տիկինը պատմում էր նրան, թէ ինչպէս ինքը թանկագին քարեր է սիրում:

—Ես լսել եմ մի մանեակի մասին, որը ձեզ անպատճառ դուր կըգայ, եթէ դուք իսկապէս որ սիրում էք թանկագին քարեր, հանդարտութեամբ ասաց Տարւինը:

—Իսկապէս, խօսեց տիկինը, ռոտեղ է այդ մանեակը:

—Օ, շատ հեռու:

—Գիտեմ, Նիւ-Եորքում:

— Զէ, աւելի հեռու:

— Էլ սրտեղ:

— Հնդկաստան:

Նա հետաքրքրութեամբ նայեց Տարւինին:

— Ասացէք, խնդրեմ, այդ ի՞նչ մանեակ է. ճիշտ որ այնպէս փառահեղ է, ինչպէս ասում էք, հարցրեց նա, և Տարւինը նկատեց, որ նրա ձայնը փոխուեց յուզմունքի:

Աշխարհումս էլ նրանից լաւը չը կայ, ասաց Տարւինը:

— Ինչից է շինուած այն:

— Գոհարներից, մարգարտից, սուտակից, փիրուզից. բոլոնցքի մեծութեան սուտակից ու ձուրի մեծութեան գոհարից: Մի ամբողջ թագաւորութիւն արժէ այն:

Տիկինը շունչը կտրեց ու լռեց մի փոքր:

— Բայց սրտեղ է այդ մանեակը, յանկարծ հարցրեց նա:

— Ռատոր քաղաքում, ռաջայի մօտ: Ի՞նչ է որ, դուք կը ցանկայի՞ք ունենալ այն:

Տիկինը ծիծաղեց:

— Ի հարկէ:

— Ուրեմն ես ձեռք կը բերեմ ձեզ համար, ասաց Տարւինը:

Նա յետ գցեց իր սիրուն գլուխը և ծիծաղեց աւելի բարձր:

III

Պարոն Մետրը Տոպագում իշխանեց հիւրանոցում, ուր մնաց երկու օր: Տարւինն ու Շերիֆը նրան ցոյց տուին քաղաքը. Տարւինը ձգնում էր ապացուցել, որ երկաթուղու գիծը անպատճառ պէտք է Տոպագով անցկացնել և եթէ այդ անուի, Տոպագը ցոյց կը տայ, որ ինքը արժանի է դրան:

Նա պատմեց նախագահին քաղաքի մասին, ցոյց տուաւ թատրոնը, պոստի գրասենեակը, դպրոցը, դատարանը: Նա իր ծննդավայրի ասեն մի անկիւնը գիտէր և պարծենում էր դրանով: Պարծենում էր նրա լայն փողոցներով, որոնք զարդարուած էին գեղեցիկ ծառերով. ամեն տարի դպրոցի երկսեռ աշակերտների ձեռքով նորոգւում էր ծառատունկը, դրա համար որոշուած յատուկ տօնին, ինչպէս որ ընդունուած է Ամերիկայի բոլոր քաղաքներում ու գիւղերում: Դա մանկական ամենամեծ տօնն է:

Բայց և այնպէս Տարւինը տեսնում էր, որ նախագահը չի ցանկանում ձանապարհը Տոպագով անցկացնել: Նրա ամբողջ յոյսը մնացել էր տիկին Մետրի վրայ:

Հարկաւոր է, որ Տարւինը կրկին խօսէր տիկին Մետրի հետ, ու սրա համար էլ նա մի զբօսանք կազմակերպեց դէպի քաղաքի մօտա-

կայ «Տաք աղբիւրները», որին հրաւիրեց տիկնոջը իր ամուսնով, Կետին իր ծնողներով և էլի ուրիշ մի քանիսի:

Տարւինն ուզում էր վերջին փորձն անել՝ Կետին յետ կանգնեցնելու իր որոշումից ու սրա համար էլ, երբ նրանք գնում էին դէպի «Տաք աղբիւրները», նա շարունակ Կետի հետ էր:

— Ես գիտեմ, Կետ, որ ձեզ տհաճութիւն է պատճառում, երբ խօսում եմ ձեր Հնդկաստան գնալու մասին, բայց ես ուզում եմ խօսել այդ մասին, ուզում եմ փրկել ձեզ:

— Ի զուր նեղութիւն մի կրէք, հաստատ պատասխանեց Կետը:

Երբ ես մտածում եմ զրա մասին, երբեմն ինձ թւում է, թէ ես աշխարհք եմ եկել այդ գործի համար: Դա իմ կատարելիք պարտքս է. եթէ կարող էք՝ օգնեցէք ինձ այդ գործում:

— Ո՛չ մի կերպ. ես ամբողջ կարողութեամբս կաշխատեմ խանգարել ձեզ: Ձեր ծնողները մինչև անգամ չեն կասկածում, թէ դուք ինչպիսի վտանգի մէջ էք գնում ձեր կեանքը: Ո՞վ պէտք է փոխարինէ ձեզ նրանց համար:

— Ես այդ գիտեմ, բայց թէ այնտեղ ես աւելի եմ հարկաւոր: Ես լսում եմ, որ այնտեղից կանչում են. «Ն'կ ու օգնիր մեզ», և քանի որ կը լսեմ այդ կանչը, ես հանգստանալ չեմ կարող: Ինձ համար շատ ծանր է մօրս վշտացնելը, և սիրտս գալարւում է այն գիտակցութիւնից, որ չը կարողացայ ծնողներիս համար

անել այն, ինչ որ նրանք սպասում էին ինձանից:

Նրանք ուզում էին, որ ես տուն վերադառնայի ու ապրէի այնպէս, ինչպէս բոլոր օրիորդները ապրում են: Բայց ես այդ անել չեմ կարող, որովհետեւ համոզուած եմ, որ ինձ համար ուրիշ վիճակ է նախորոշուած: Եթէ ես առհասարակ կարողանայի մնալ որևէ մէկի համար, այդ միայն ձեզ համար կը լինէր, Նիկ:

Բայց ես չեմ կարող այդ անել: Ինչ որ կարող եմ անել ձեզ համար, այդ միայն այն է, որ խոստանում եմ երբեք չամուսնանալ, ուրիշ ոչ մէկի կինը չը լինել:

— Բայց հօ ինձ հետ էլ չէք ամուսնանում, ասաց Տարւինը:

— Ոչ, կարճ ու հաստատ պատասխանեց Կետը:

— Բայց ես մենակ ինձ համար չեմ խընդրում, որ դուք մնաք: Ես չեմ կարողանում երևակայել, որ դուք ընկնէիք այդ բոլոր վտանգների մէջ մենակ ու անպաշտպան: Դա խելագարութիւն է: Դժբաղդութիւնը մարդկութեան բաժինն է. միթէ դուք կարող էք չքացնել այդ դժբաղդութիւնները: Դա նոյնքան անհնարին է, որքան որ ծովը գդալով դատարկելը: Դուք կարող էք միայն ձեզ դժբաղդացնել:

— Ես պէտք է անեմ այն, ինչ որ իմ պարտքս է թելադրում, Նիկ: Ես չեմ ասում, թէ կարող եմ մարդկային դժբաղդութիւնը շատ ու շատ պակսեցնել. բայց հենց միայն այն գիտակցու-

Թիւնը՝ որ ես գէթ որոշ չափով կը կարողանամ
թեթեացնել մարդկանց տաղանքները՝ ինձ հա-
մար անչափ ուրախալի կը լինի: Չէ՞ որ դուք
էլ պէտք է այս գգաք, Նիկ, ասաց Կետը բըռ-
նելով նրա ձեռքը:

— Այո, ես զգում եմ այդ, յուսահատ ար-
տասանեց նա: Եւ միթէ դուք կարծում էք, թէ
ես ձեզ կը սիրէի, եթէ դուք այդպէս չը լինէիք:
Բայց չէ՞ որ ես ձեզ համար եմ մտածում: Դուք
կը կորչէք. թողէք ձեր այդ մտադրութիւնը:

— Ձեմ կարող, չեմ կարող, յուսահատ բա-
ցականչեց Կետը. մի տանջէք ինձ, Նիկ: Եւ խո-
նարհելով գլուխը, կամաց լաց եղաւ:

— Չէք կարող, դէ լաւ, էլ մի մտածէք
դրա վրայ:

Նիկն առաւ նրա ձեռքը ու սկսեց հանգըս-
տացնել: Այդ ընկերին Տարւինը հրաժարուեց
Հնդկաստան գնալու մտադրութիւնից նրան յետ
կանգնեցնելու մտքից: Թող գնայ, եթէ ու-
զում է գնալ: Բայց թէ նա մենակ չը պիտի
գնայ...

Գոնէ ձեր հասցէն ասացէք, ինչպէս և որ-
տեղ ձեզ նամակ գրեմ, ասաց Տարւինը:

— Ռատոր քաղաքը, պատասխանեց Կետը:
Տարւինը հազիւ կարողացաւ իրեն պահել, որ
ցոյց չըտար այդ խօսքերի իրեն պատճառած ու-
րախութիւնը: Ուրեմն Կետը պէտք է ապրի
այն քաղաքում, ուր Նաուիական է գտնւում:

Եւ եթէ Տարւինը գնայ այդ մանեակը որո-
նելու՝ անշուշտ կը պատահի Կետին:

Երբ նրանք «Տաք աղբիւրներին» հասան,
նա օգտուեց առաջին հնարաւ որութիւնից տի-
կին Մետրի հետ խօսելու: Մինչ Շերիֆը ցոյց
էր տալիս նախագահին գետնից դէպի վեր խփող
աղբիւրները՝ նա տիկնոջը տարաւ մի այլ կողմ:

Դուք իսկապէս փափագում էք ունենալ
այն մանեակը, որի մասին ես խօսեցի, հարցրեց
նա տիկին Մետրին:

Տիկինը ծիծաղեց:

— Ուզում եմ, ասաց նա. ի հարկ է, ու-
զում եմ: Ես հօ լուսինն էլ կուզէի:

Տարւինը կամաց դիպաւ նրա ձեռքին:

— Դուք կըստանաք այն, ասաց Տարւինը:

Տիկինը ծիծաղը կտրեց ու մինչև անգամ
գունատուեց:

— Դրանով դուք ի՞նչ էք ուզում ասել, ա-
րագ հարցրեց Տարւինին:

— Իսկ դուք ի՞նչ կանէք դրա փոխարէն,
շարունակեց նա:

— Ծնկաչոք մինչև Հնդկաստան հասնել,
բոլորովին լուրջ պատասխանեց տիկինը:

— Լաւ, շատ լաւ. դէ լսեցէք ուրեմն: Դուք
կըստանաք այդ մանեակը, եթէ «Շերք ընկերակ-
ցութիւն» ընկերութիւնը երկաթուղու գիծը անց-
կանցնի Տոպագով: Համաձայն էք սրան: Կարո՞ղ
ենք այսպիսի պայման դնել:

— Բայց դուք հօ այն ճարել չէք կարող:

— Բանն այդ չէ: Ես կաշխատեմ. իսկ դուք
կը կատարէք:

— Դուք ուզում էք ասել, թէ ես փոխա-
րէն իմ ամբողջ ոյժս պէտք է գործ դնեմ ա-
մուսնուս վրայ, որ նա երկաթուղու գիծը անց-
կացնի ձեր քաղաքով, հարցրեց տիկին Մետրը:

— Այո, վճռական պատասխանեց Տարւինը.
համաձայն էք:

Տիկինը թեքեց իր սիրուն գլուխը դէպի
նա ու սկսեց նայել նրան:

— Այո: Ես ինչ որ ասեմ ամուսնուս, այն
էլ ապահովուած կարելի է համարել, ասաց նա:

— Ես իսկոյն հասկացայ այդ: Ուրեմն հա-
մաձայն էք:

— Դաւ, պատասխանեց նա:

— Տուէք ձեր ձեռքը:

Նրանք ձեռք ձեռքի տուին ու երկար նա-
յեցին իրար:

— Ուրեմն, իսկապէս դուք այն կը ճարէք
ինձ համար, հարցրեց տիկինը:

— Կը ճարեմ:

— Ինձ չէք ծաղրում:

— Ա՛յ:

Տարւինը այնպէս ամուր սեղմեց նրա
ձեռքը, որ նա ճչաց:

— Ոչի՛նչ, ես վաղը կ'ուղևորուեմ Հնդկաս-
տան, ասաց Տարւինը:

IV

Տարւինը կատարեց իր խոստումը. հե-
տեալ օրը ճանապարհ ընկաւ: Ամբողջ քաղա-
քում նա ոչ ոքի չասաց, թէ ուր է գնում:
Մենակ տիկին Մետրը գիտէր այդ մասին, որև
խոստացել էր ոչ ոքի չասել:

Տարւինը նրան խնդրեց, որ ընտրութիւն-
ները վերջանալուց յետոյ իրեն հեռագրի, թէ
ո՞վ է պառլամենտի անդամ ընտրուել: Թէև
նրա համար ծիծաղելի էր, որ նա դրա հա-
մար մի կնոջ է խնդրում, բայց բանն այն էր,
որ ոչ ոք նրա հասցէն չը պէտք է իմանար բա-
ցի տիկնոջից:

Տարւինը երկար ճանապարհորդեց: Սկզբում
նա շոգենաւով գնաց, յետոյ երկաթուղով ու
վերջապէս հասաւ այն կայարանը, ուր վերջա-
նում էր երկաթուղին և սկսում ամայի, աւա-
զոտ ու արևակէզ մի անապատ:

Տարւինը վարձեց մի հասարակ եզնասայլ,
որը և նրան այդ անապատով հասցրեց Ռատոր
քաղաքը: Եզները շատ դանդաղ էին առաջ գնում.
մի ժամում անցնում էին ընդամենը երկու
վերստ:

Նրանք գնում էին ցամաքած գետի հունի
կարմիր ու տաք աւազի վրայով, իսկ հունի եր-
կու կողմերով ձգւում էին աւազոտ ափերը:

Հնդկաստանի մշտավառ արևը փայլում էր ա-
նապատի վերևից, և նրա շողերի տակ աւազը
փայլում էր այնպէս շաղկապիչ, որ նայելուց
մարդու աչքեր էին ցաւում:

Տարւինը սայլի մէջ նստած յատածում էր,
թէ հիմա որտեղ կարող է լինել Կետը: Նա գի-
տէր, որ Կետը պէտք է Տոպալից դուրս գար
իրենից մի օր յետոյ: Բայց թէ նա, մի մենակ
աղջիկ, չէր կարող այդ երկար ճանապարհոր-
դութիւնը այնպէս արագ կատարել, ինչպէս
տղամարդը:

Գուցէ և Կետը ճանապարհին կանգ է առել
հանգստանալու: Բայց և այնպէս մի քանի օրից
նա էլ կը լինի Ռատորում, դէպի ուր սայլը
տանում էր Տարւինին: Նա ծիծաղեց, երբ մտա-
քովն անցաւ իրենց հանդիպումի մասին՝ մտա-
ծելով, որ Կետը չի էլ կասկածում, որ Տարւինը
կարող է Հնդկաստան լինել:

Չորս օրից յետոյ, երբ Տարւինը արդէն
մտածում էր, թէ երբէք Ռատոր չեն հասնի՝
սայլը մի կիրճ մտաւ, որ գտնւում էր երկու
սարերի մէջ ու կանգ առաւ կարմիր քարաշէն
մի տան առաջ: Դա հիւրանոց էր:

Տարւինը իջաւ սայլից, իրենից թափ տուաւ
ոտից մինչև գլուխ պատած փոշին ու բար-
ձրացաւ պատշգամբը: Այստեղ պառկած էին մի
քանի մարդ, ըստ երևոյթին, անգլիացիներ:

Նրանք բոլորն էլ հագած էին սպիտակ թա-

փանցիկ հագուստ, բայց և այնպէս նեղւում էին
անտանելի շոքից:

— Բարե՛, պարոններ, ասաց Տարւինը:

Ոչ ոք տեղից չը շարժուեց ու միայն մէ-
կը զլխով արաւ: Ծառան ազատ սենեակ
ցոյց տուաւ նրան: Եւ երբ Տարւինը լուացուած
ու շորերը փոխած պատշգամբ վերադարձաւ ու
նստեց մի բազկաթոռի վրայ՝ պառկածներից
մինը շուռ եկաւ դէպի նա ու հարցրեց.

— Իսկ դուք ի՞նչ գործով էք եկել այստեղ:

— Ես եկել եմ իմ սեպհական գործերով ու
ճանապարհորդում եմ անձնական բաւականու-
թեան համար, պատասխանեց Տարւինը, որը, ի
հարկէ, չէր կարող յայտնել իր ճանապարհոր-
դութեան իսկական նպատակը: Բայց դեռ չը
վերջացրած իր ասելիքը՝ բոլորն էլ բարձրաձայն
ծիծաղեցին:

— Բաւականութեան համար... գոչեց նրան-
ցից մէկը. ժհ, Տէր Աստուած, բաւականութեան
համար, դէ, ուրեմն դուք այնտեղ չէք եկել, ուր
որ հարկաւոր էր:

— Լաւ տեղ էք ընկել, ասաց միւսը. այս-
տեղ աւելի շուտ կարելի է մեռնել, քան թէ
որևէ գործ անել: Ամբողջ մի շաբաթ է մենք
նստած ենք այստեղ, բայց այնուամենայնիւ ոչինչ
չենք արել:

— Ինչո՞ւ, պարոններ, ձեր գործն ի՞նչ է որ,
հարցրեց Տարւինը:

Նրանք Տարւինին պատմեցին, որ բոլորն

էլ զանազան առևտրական տներէի գործակատարներ են Հնդկաստանի գլխաւոր քաղաքից եկած: Նրանք ամեն տարի գալիս են այստեղ, որ գոնէ մի բան կարողանան ստանալ տեղացի ռաջայի հաշիւներէց, որը փթերով պատուէրներ է տալիս ու մսխալներով էլ չի վճարում:

Ինչ ասես առնում էր նա. հրացաններ, շորեր, հայելիներ, զարդարանք, կառքեր, անուշահոտ իւղեր, ֆարֆորէ իրեր. առնում էր բոլորը դիւթիւններով իր արքայական քմահաճոյքի համար: Բայց թէ շուտով բոլորը նրան ձանձրալի էին դառնում ու ոչինչ չէր գրաւում նրան 20 ընդէից աւելի. իսկ երբ նա մի բանով չէր հետաքրքրւում՝ նրա համար վճարելու ցանկութիւնն էլ կորչում էր:

Գործակատարները աշխատում էին ճանկել նրան որսի գնալիս, որովհետեւ առաջին միջիստրին անգամ դիմելով՝ այնուամենայնիւ ոչինչ ստանալ չեն կարողանում: Նրանք դիմեցին անգլիական պետական ներկայացուցչին—գնդապետ Նոլանին, բայց վերջինս յայտնեց, որ առանց իր բարձրագոյն իշխանութեան հրամանի *) ինքը

*) Հնդկաստանը Անգլիային է պատկանում: Նա մի քանի թագաւորութիւնների է բաժանուած, որը կառավարում են ռաջաները: Ռաջաները ծագումով հնդիկներ են, բայց նրանց կառավարելուն հսկում են անգլիական պետական ներկայացուցիչները: Բացի դրանցից՝ ամբողջ Հնդկաստանի գլուխ է կանգնած փոխարքան, որը ծագումով անգլիացի է:

ոչինչ անել չի կարող: Այսպէս, այս խեղճ մարդիկ մնում էին այստեղ ու ոչինչ չէին կարողանում անել, մինչդեռ նրանց տէրերը ամեն օր նախատական նամակներ էին գրում նրանց, որ նրանք չեն կարողանում փողն ստանալ:

Ռաջայի հետ այսպիսի մշտական կռիւր այնպէս էր ձանձրացրել նրանց, որ որոշել էին նստել այստեղ ու համբերութեամբ սպասել այնքան, մինչև որ նա բարեհաճէր վճարել գոնէ հաշիւների մի մասը:

Նրանք շատ անգամ էին դիմել բարձրագոյն իշխանութեան, բայց վերջինս բոլորովին չէր ուզում ռաջային ստիպել վճարելու: Կառավարութիւնը այսպէս էր վարւում, որովհետեւ գիտէր, որ ռաջան մտադիր է անգլիական ծառայութեան համար նոր գունդ կազմել, որի պատճառով էլ չէր ուզում բարկացնել ռաջային: Կառավարութիւնը գործակատարներին էր թողել վերջացնել իրենց գործերը, ինչպէս որ ուզում են: Անգլիական կառավարութեանը ամենևին ձեռնառու չէր իր դէմ գիւնելու ռաջային. որովհետեւ վերջինս կը դադարէր այլևս խոշոր նուիրաբերութիւններ անել նրանց բարեգործական հիմնարկութիւններին:

— Եթէ ռաջան այնքան հարուստ է, որ կարող է ամբողջ գունդ պահել, էլ նրա համար ինչ բան է պարտքերը վճարելը, նկատեց զարմացմամբ Տարւինը:

— Օ, նա վճարել ամենևին չէ սիրում, որով-

հետև դրանից ոչ մի շահ չունի, ասաց գործակատարներին մինը, իսկ եթէ նա որևէ բան է անում անգլիացիների համար՝ գիտէ, որ դրա համար կառավարութիւնը նրան ազամանդէ չքանշան կը շնորհէ կապոյտ թաւշէ ժապաւէնի վրայ: Իսկ սրա համար նա պատրաստ է ամեն բանի, որովհետև հնդիկները սաստիկ փառասէր մարդիկ են:

Տարւինը ուշադրութեամբ լսում էր ու համոզւում, որ այս երկիրը բոլորովին նման չէ իր հայրենիքին. այս բոլորը նրա համար նորութիւններ էին: Նա հասկացաւ որ այստեղ մարդ մշտապէս կանգնած է մի կողմից թիւս ու կիսավայրենի ոռոգի, միւս կողմից խորամանկ անգլիական ներկայացուցչի միջև ու չի կարող մի քայլ անգամ անել, որ չ'ընդհարուի նրանցից մէկի կամ միւսի հետ:

Գործակատարների պատմածների շարունակութիւնից պարզուեց Տարւինի համար, որ այս երկրում մեծ դեր են խաղում ոռոգի կանայք: Թէև այդ կանայք բոլորը փակուած են պալատում ու երբէք ոչ ոքի չեն երևում, բայց և այնպէս ով որ ուզում է ոռոգի մի բան ստանալ՝ պէտք է նրա կնոջ տրամագրութիւնը գրաւի:

Ռաջայի սիրած կինը, ուրեմն և թագուհին, մի գնչուհի էր, որի ոչ ցեղն էր յայտնի, ոչ էլ ազգը. հենց դրան էր, որ աստուածացնում էր ոռոգին: Նա մէկ տարուայ ընթացքում իրեն

հպատակեցրեց թէ ոռոգին և թէ նրա ամբողջ թագաւորութիւնը: Նրա ամենաչնչին ցանկութիւնը ոռոգին իսկոյն կատարում էր:

Նրանից մի որդի ծնուեց, որից յետոյ նա սկսեց աւելի ընդարձակել իր իշխանութիւնը, որովհետև ուզում էր, որ ոռոգից յետոյ իր որդին թագաւորէր. մինչդեռ ոռոգին որդի ունէր առաջին կնոջից, որը և այդ երկրի օրէնքով թագաժառանգ էր համարւում:

Անգլիայի ներկայացուցչի գնդապետ Նոլանը գիտէր, թէ սրբան հօգոր է ոռոգի կինը և շատ անգամ էր նրա յանդգնութիւնները տարել: Ուրեմն, որպէսզի որևէ բանի կարելի լինի հասնել, պէտք է նախ գրաւել այդ թագուհուն, որի անունն էր Սիթաբայա:

— Բայց մի՞թէ դուք չէք կարող պարտքերի տեղ գրաւել ոռոգի գոհարեղէնը, հարցրեց Տարւինը գործակատարներին:

— Օ՛, դուք հնդկական ոռոգներին չէք ճանաչում: Նրանք ոչ մի կերպ թոյլ չեն տայ իրենց գոհարեղէններին դիպչելու, որովհետև դրանք նրանց համար սրբութիւն են:

— Բայց ի՞նչ տեսակ գոհարներ են դրանք, հարցրեց Տարւինը:

— Երբեքից լսել էք նաուլեակայի մասին:

Տարւինն աշխատեց հանգիստ երևալ նրանց, բայց սիրտն սկսեց արագութեամբ բաբախել, երբ լսեց նաուլեակայի անունը, այն ժանեակի, որի համար եկել էր այս անտանելի երկիրը: Սակայն

իրեն չըմտնելու համար՝ այնպէս ցոյց տուաւ, որ իբր թէ չի հաւատում, որ այդպիսի բան գոյութիւն ունենայ:

— Նաուելեակայի մասին եղած բոլոր պատմութիւնները հէքեաթներ են, ասաց նա:

— Ձեմ կարծում, պատասխանեց գործակատարը. երբ ես վերջին անգամ ռաջայի մօտ էի, նա ինձ ասաց, որ նաուելեական ցոյց է տուել անգլիական փոխարքային, և վերջինս միակ օտարազգին է, որ տեսել է այդ հրաշալիքը, ու ոչ ոք էլ չը գիտէ, թէ որտեղ է պահուում այն: Ամենից հաւանականն է, որ Ռատոր քաղաքի որևէ տաճարում պահուելիս լինի այն:

Տարւինը հակառակ իր բուռն ցանկութեան՝ ծածկելու իր յուզմունքը, անկարող եղաւ չը հարցնել, թէ որտեղ է Ռատոր քաղաքը:

Նրան ցոյց տուին մի ժայռ, որը շրջապատուած էր եռակի պարսպով: Այդ ժայռի վրայ շինուած էր քաղաքը, որի շուրջն էլ տարածուած էր չոր, աւազոտ անապատ: Ահա այդտեղ, այդ պարիսպների յետևում էր պահուում նաուելեական, ուր մի քանի օրից յետոյ պէտք է աշխատէր իր փոքրիկ կետը:

Այդ բոլորն քաղաքը մեռած էր թուում, որովհետև կէսօրից յետոյ էր և բոլոր բնակիչները քնած էին: Այստեղ, այս անտանելի շոքերի աշխարհում, ինչպէս երևում է, բնակիչները օրուայ մեծ մասը քնով են անցկացնում: Տարւինը վախեցաւ, թէ այդ ընդհանուր քունը իրեն

էլ կազդի: Իրանից խուսափելու համար, նա պէտք է, որքան հնարաւոր է, շուտ գործի կենար:

Տարւինը հարցրեց հեռագրակայարանի ճամբան. ներկայ եղողներին մինը զգուշացրեց նրան ասելով, որ այստեղ ամեն մի հեռագիր նախ քան ուղարկելը ցոյց է տրուում ռաջային:

Տարւինը ի նկատի առաւ այդ, ու աւագուտով դիմեց դէպի հեռագրատուն, որը գտնուում էր քաղաքի պարսպի մօտ:

Հեռագրատունը մի կիսախարխուլ շէնք էր: Նա բարձրացաւ մութ սանդուղքով ու կանգ առաւ, ականջ դնելու, թէ արդեօք չի՞ լրսուում հեռագրող ապարատի շխշխկոցը: Բայց գերեզմանային լուսթիւն էր տիրում այստեղ: Նա դուռը բացեց, ներս մտաւ սենեակը և մնաց շուարած: Այստեղ էլ լուռ էր, բայց անկասկած էր, որ հեռագրատունն այս էր, որովհետև սենեակի վրայ դրուած էր ապարատը:

Լոյսը տանիքից էր ընկնում, որտեղ անցը էին բացել հեռագրաթիւերը անցկացնելու համար, և յետոյ էլ չէին ծածկել այդ անցքը: Ամենուրեք փոշի էր ու սարդի ոստայններ: Ինչպէս երևում էր, այս աշխարհում մարդիկ շատ քիչ էին օգտուում հեռագրից:

Յատակի վրայ տարածուած էր մէկը, որին ձայն տուաւ Տարւինը: Նա բարձրացաւ տեղից ու յայտնեց, որ ինքը տեղական պոստ-հեռագրատան կառավարիչն է: Տարւինն ա-

սաց, թէ ինքն ուզում է հեռագիր տալ. հեռագրատան պաշտօնեան նստեց մի կոտրած աթոռի վրայ ու երկար փնտռեց հեռագրաթերթը: Ոչ թանաք կար և ոչ էլ մատիտ: Բացի սրանից հնդիկը մի այնպիսի քնաթաթախ դէմք ունէր, որ Տարւինը նրան առաջարկեց նորից պառկել, իսկ հեռագիրը թողնի, որ ինքն տայ:

— Ոչ, մեր ապարատներով ամեն մարդ չի կարող հեռագրել, ասաց պաշտօնեան. պէտք է նախ սովորել նրանց վրայ՝ յետոյ. դուք գրեցէք, ես կը հեռագրեմ:

Տարւինը հանեց մատիտը ու գրեց. «Տեղ հասայ. յիշեցէք ձեր խոստումը. Տարւին: Հեռագիրը ուղղուած էր տիկին Մետրին:

— Դէ, հեռագրեցէք, ասաց նա պաշտօնեային:

— Օ, մի անհանգստանաք, ես կը հեռագրեմ, դուք կարող էք ապահով գնալ, պատասխանեց հնդիկը: Բայց Տարւինը ստիպեց իր ներկայութեամբ հեռագիրը տալ՝ իմանալով, որ այս երկրում ոչ ոքի հաւատ ընծայել չի կարելի:

Հեռագիրը տալուց յետոյ, հնդիկը սկսեց քրքրել սեղանի արկղը և այնտեղից մի փոշոտուած հեռագիր հանեց ու տուաւ Տարւինին:

— Արդեօք դուք չէք ճանաչում Տարւին ազգանունով որեւէ նորեկի, հարցրեց նա:

Տարւինը նայեց հասցէին, ու պատուելով ծրարը, տեսաւ, որ տիկին Մետրի ուղարկած հեռագիրն է այդ: Նա շնորհաւորում էր Տարւինին,

որ 1518 ձայների մեծամասնութեամբ ընտրուած է պառլամենտի անդամ:

Տարւինը ուրախութիւնից ճշաց: Այսպէս ուրեմն, նրա իղձերից մէկն արդէն իրականացած էր: Նա հասաւ դրան: Նա ուզում էր, որ ընտրեն իրեն, և ընտրուեց: 28 տարեկան հասակում լինել պառլամենտի անդամ— սա հանաք բան չէ:

Ուրախ ժպիտով Տարւինը գլուխ տուաւ հեռագրատան պաշտօնեային, դուրս թուաւ կայարանից ու զնաց հիւրանոցը տանող ճանապարհով:

V

Հետեւեալ օրը առաւօտեան զարթնելով, Տարւինը որոշեց ամենից առաջ այցելել այստեղի քահանային, որովհետեւ յոյս ունէր, որ նա կարող է իրեն ներկայացնել ռաջային ու մի բան պատմել նաուլեակայի մասին:

Քահանայի տունը հենց քաղաքի պարսպի մօտ էր: Նա շինուած էր կարմիր քարից. մօտը ոչ ծառեր կային, ոչ էլ ծաղիկներ: Տարւինը շատ ջերմ ընդունելութիւն գտաւ այդտեղ:

Քահանայի կինը, տիկին Էստեսը, այնպիսի բարի կանանցից էր ու այնպիսի տնտեսներից, որոնք նկուղներն էլ դուրեկան բնակարան են դարձնում: Մի քանի բոպէից յետոյ, Տարւինը արդէն իրեն այնպէս էր զգում, ինչպէս իրենց

տանը. նրան հրաւիրեցին նախաճաշի: Նախաճաշի վրայ քահանան պատմեց հիւրին, թէ ինչ դիրք ունի ինքը Ռատորում: Շարունակ նրա և ռաջայի ու նրա կանանց միջև դժգոհութիւններ էր պատահում ու իր բոլոր աշխատանքներն անօգուտ անցնում:

Սա մի սարսափելի երկիր էր, որտեղ ամենագործունեայ մարդու ձեռքերն էլ թուլանում էին: Հնգիկները թշնամաբար էին վերաբերում գէպի սպիտակները, ու վերջիններիս բոլոր ցանկութիւնները—որ և է բան սովորցնել կամ օգնել նրանց--հանդիպում էին նրանց անվստահութեանն ու թշնամանանքին:

—Իսկ դուք ի՞նչ գործով էք եկել այստեղ, հարցրեց քահանան:

—Միթէ մարդիկ այստեղ են գալիս անպայման որեւէ գործով, ասաց Տարւինը:

—Ի հարկէ, ժպտաց քահանան. ես չեմ կարծում, թէ որեւէ մէկը կարող է այստեղ գալ միմիայն անձնական բաւականութեան համար: Ու, բացի դրանից, անգլիական կառավարութիւնն էլ արգելում է այստեղ ապրել առանց որոշ զբաղմունքի: Հաւանօրէն դուք որեւէ նպատակով էք եկել:

Տարւինն, ի հարկէ, չէր կարող իր գալու իսկական նպատակը յայտնել. սրա համար էլ ասաց ինչ որ բերանն եկաւ:

—Ես որոնումներ եմ անում:

—Երևի ոսկեհանք էք որոնում ու մեծ գործեր էք սկսելու:

—Այո, ի հարկէ, ասաց Տարւինը չափազանց ուրախացած, որ քահանան ինքն էր թելադրում նրա այստեղ փնտրել պատճառները: Եւ նրա գլխում մի միտք ծագեց, թէ ինչո՞ւ, իսկապէս, ինքը չը սկսի ոսկի որոնել, որը անշուշտ կարելի է գտնել այստեղ: Նախ որ այդ ձևով նա կը խուսափի անգլիական կառավարութեան ու ռաջայի կասկածից, և երկրորդ՝ կը շահագործի այն ժամանակը, որը նա պէտք է կորցնի նաուլեակայի որոնման համար:

Տարւինը քահանային խնդրեց, որ իրեն ներկայացնի ռաջային, նա էլ սիրով համաձայնեց: Նրանք ձի նստեցին ու ճանապարհուեցին քաղաք: Քաղաքը իր աղքատութեամբ ու կեղտոտութեամբ շատ վատ տպաւորութիւն թողեց Տարւինի վրայ: Ամենուրեք խմբուած էին գինուորներ, կեղտոտ ցնցոտիներով երեխաները մարդու ոտքի տակ էին ընկնում, առևտրականները մի գլուխ գնորդների էին կանչում իրենց խղճուկ խանութները. հենց այդտեղ էլ, փողոցներում, թաւաներ դրած՝ ինչ-որ բան էին տապալում: Անտանելի շոք ու փոշի էր:

Մի քանի փողոց անցնելով՝ նրանք բարձրացան մի դիք ժայռ, ուր կանգնած էր այդ ժայռից կերտած պալատը: Նրանք մտան սպիտակ մարմարով մայթած բակը ու այդտեղ տեսան ռաջային, որը ծառայի հետ խօսում

էր իր առաջ պառկած շան առաւելութիւնների մասին:

Տարւինը մնաց ասլշած, երբ ռաջային տեսաւ: Նա այնքան բաներ էր լսել նրա անշափ հարստութեան, նրա գոհարեղէնների մասին, որ միշտ երեւակայում էր նրան չքով ու փայլով շրջապատուած մի թագաւոր և պատրաստուած էր մեծ յարգանքով վերաբերուելու ռաջային: Եւ յանկարծ նա տեսնում է հաստ, սեահեր ու երկար մօրուքով մի ժարդու, մի անճոռնի ու կեղտոտ թաւշէ խալաթ հագին: Նրա ուռած ու բթամիտ դէմքը, թաւ յոնքերի տակից շուրջը նայող աչքերը բացի անշափ յոգնածութիւնից ու ծուլութիւնից ուրիշ ոչինչ չէին արտայայտում:

Ռաջան շատ բաւական էր, որ վերջապէս տեսնում է մի մարդ, որը ոչ մի յարաբերութիւն չունի անգլիական կառավարութեան հետ ու իրենից փող չի պահանջում: Սրա համար էլ նա Տարւինին շատ սիրալիր ընդունեց: Տարւինի գրաւչութեանը սահման չը կար. նա լաւ ու գեղեցիկ խօսում էր, ու շատ դուր եկաւ ռաջային: Այդ գրաւիչ օտարերկրացուն, որը զանազան պատմութիւններ էր անում այլ երկրներում ապրող սպիտակ ժարդկանց մասին, նորին մեծութիւնը մի ինչ-որ հնդկական խաղ սովորեցրեց, որ կոչւում է *պոչիզի*, ու նրանք մինչև երեկոյ խաղում էին պալատի մարմարամայթ բակում:

Բակը չորս կողմից շրջապատուած էր շինութիւններով, ուր ապրում էին. ռաջայի կանայք: Եւ մինչդեռ Տարւինը խաղում էր ռաջայի հետ, կանաչ փեղկերի ետևից, որով ամբողջ ժամանակ ծածկուած էին բոլոր պատուհանները, լսում էր գողունի նայող կանանց մետաքսէ հանգերձների խշխշոցը: Տարւինը տեսաւ, որ պալատից հագար աչք է նայում:

Հետեւալ օրը Տարւինը միանգամայն զրուկուեց թագաւորի շնորհից ու իմացաւ, որ սրա պատճառը գլխաւոր թագունի Սիթաբգայան է, որը կատաղել էր թագաւորի վրայ, որովհետև վերջինս այնպէս լաւ է վերաբերուել իրեն:

Սակայն երեկոյեան դէմ, ինչպէս երևում էր, արքայական շնորհը նորից վերսկսուեց, որովհետև ռաջան Տարւինի մօտ ուղարկեց իր գլխաւոր դեսպանին ու կանչեց իր մօտ պոչիզի խաղալու:

Այդ երեկոյեան ռաջան մի երկար ու անկեղծ պատմութիւն արաւ իր ու իր պետութեան դժուար կացութեան մասին: Նա ասաց, որ ինքը իրան բոլորովին իր երկրի տէրը չի զգում:

— Այս պետութեան մէջ ես ոչինչ չունեմ: Առնտրականները օր ու գիշեր կանգնած են զրուներիս մօտ: Անգլիայի ներկայացուցիչը չի թողնում նրանցից հարկ առնեմ, ինչպէս առնում էին իմ հայրերը: Ես իսկական զօրք չունեմ, և եթէ ունենայի էլ՝ ես ոչ ոքի հետ չը պէտք է կռուէի: Մի խօսքով ես մի ծեր գայլ եմ, որի բոլոր ա-

տամները հանած են: Ես իմ երկրի կառավարողն եմ, բայց տեսնում էք, իմ եկամուտիս քառորդը նրա հաւաքողներն են կլանում, քառորդը մնում է անապատի բնակիչների վրայ, որոնք չեն ուզում վճարել, քառորդը գնում է անգլիական պաշտօնեաների ծախսերը ծածկելու, որպէսզի ինձ թողնեն ազատ ապրել ու շունչ քաշել: ու միայն մի քառորդն եմ ես ստանում: Այո, ըստ երևոյթին ես շատ հարուստ թագաւոր եմ, բայց իսկապէս դրա հակառակն է:

— Ինձ թւում է, թէ ես կարող եմ օգնել ձեզ ձեր եկամուտները աւելացնելու, ասաց Տարւինը:

— Ի՞նչպէս կարող էք այդ անել:

— Ձեր Ամեթ գետում շատ ոսկի կայ, և ես եկել եմ այնտեղ հետախուզութիւններ կատարելու:

Ռաջան տարակուսանքով նայեց Տարւինին:

— Գնացէք այդ մասին խօսեցէք կառավարութեան հետ, մըմռաց նա:

— Բայց, կարծեօք, ձեր գետն է այն, ուրախ պատասխանեց Տարւինը:

— Ես ձեզ արդէն ասացի, որ ես այստեղ ոչինչ չունեմ. պէտք է կառավարութեանը հարցնել:

— Ձեմ կարծում, թէ նա խառնուրդ այս գործին: Ձէ որ դուք այստեղ ոսկի որոնելու փորձ արել էք արդէն, այնպէս չէ:

— Այո, պատասխանեց Ռաջան. մի անգամ

ամառը գետում այդպիսի մի չնչին գործ սկսեցինք: Իմ բանտերում բաւական շատ յանցագործներ էին հաւաքուել, ես էլ վեր առայ ուղարկեցի աշխատելու: Բայց ոչ մի հետեանք չունեցաւ, և բացի այդ շատ անհետաքրքրական աշխատանք էր այն:

Տարւինը անյարմար զգաց իրեն: Մի՞թէ կարելի է մի բթամիտ մարդու հետ խօսել լուրջ գործերի մասին: Ինչպէս երևում է, նա գետում այդ աշխատանքը սարքել էր միմիայն իր համար մի հետաքրքրական տեսարան ստեղծելու համար: Նա հարիւրաւոր մարդկանց ստիպել է օր ու գիշեր ուժասպառ լինել, որպէսզի հրճւելով այդ տեսարանով՝ ցրի այն սպանիչ տաղուկութիւնը, որ այնքան ձանձրալի է իր անգործութեան մէջ:

Բայց և այնպէս Տարւինը վճռեց իր նպատակին հասնել:

— Օ, ի հարկէ, այնպիսի աշխատանքները հետաքրքրական լինել չէին կարող, ասաց Տարւինը: Դուք պէտք է Ամեթում աւազան շինէք, ահագին աւազան, այնպէս որ նրա ամբողջ յատակը 12 վերստ տարածութեամբ երեւալիս լինի:

— Իսկ նրա ջրը ուր պիտի գնայ, հարցրեց թագաւորը: Այս խօսքերից Տարւինը նկատեց, որ այդ գործը Ռաջային սկսում է հետաքրքրել:

— Մի ուրիշ կողմ կանցկացնեմ: Կառավար

բութիւնը ոչինչ չի ասիլ, մանաւանդ որ այդ ձեր ժողովրդի շահերին կը ծառայի:

— Լաւ, համաձայն եմ, խօսեց ռաջան:

— Ուրեմն հենց վաղը և եթ կըսկսեմ, ասաց Տարւինը: Սա շատ հետաքրքրական կը լինի: Յուսով եմ, որ դուք այդ աշխատանքի համար մի քանի հարիւր յանցագործներ կը տաք ինձ:

— Թէկուզ իմ բանտերի բոլոր յանցագործներին վերցրէք, բաւականութեամբ ասաց ռաջան: Բայց միթէ դուք միայն նրա համար էք եկել, որ լճացնէք իմ գետերը և հիմնովին շրջէք իմ թագաւորութիւնը:

Տարւինը ժպտաց: Իմանալով ռաջայի փառասիրութիւնը, նա վայրկենապէս այնպիսի մի պատասխան պատրաստեց, որ ռաջային անպայման պէտք է դուր գար:

— Ես եկել եմ միայն ձեզ տեսնելու, ասաց նա. ես շատ բան եմ լսել ձեր մասին մեր երկրում:

— Միթէ, ասաց ռաջան, ու նրա քնոտ գէժքը փայլեց ինքնաբաւական ժպիտով: Նշանակում է, իմ պալատականները ճիշտ են ասում, որ իբր թէ իմ համբաւը յայտնի է աշխարհիս չորս կողմը:

Այս խօսակցութիւնը տեղի էր ունենում բակումը, պալատի այն մասի դիմաց, ուր գտնւում էին Սիթաբգայի սենեակները: Տարւինը դարձեալ զգաց, որ պատուհանի փեղկերի ետե-

ւից ինչ-որ մէկը հետեւում է նրանց խօսակցութեանը: Նա լսում էր ինչ-որ շնչառութիւն, շորերի խշխշոց, փեղկերի մեղմ ձոխնչ: Այս խորհրդաւորութիւնն ու ծածուկ լսելը վատ ազդեց նրա վրայ:

Ռաջայի գէպի Տարւինը տածած համակրանքի հետեւաբն այն եղաւ, որ նրա հիւրանոցն էին գալիս ռաջայի բոլոր մօտիկ անձինք, բոլոր նրա մինիստրները, և նրանցից ամեն մէկը Տարւինին խորհուրդ էր տալիս՝ իրենից բացի ուրիշ ոչ ոքի չո՞ հաւատալ: Նրանցից իւրաքանչիւրը հաւատացնում էր Տարւինին, որ ինքը նրա բարեկամն է ու մեղադրում էր իր մերձաւորին տեղական և անգլիական կառավարութեանց դէմ կատարած բազմատեսակ ոճիրների համար:

Մինիստրները չէին իմանում, թէ Տարւինը ինչ նպատակով էր իրենց երկիրը եկել: Նրանք այն գիտէին միայն, որ նա միշտ լինում է ռաջայի մօտ, զրուցում հետը ամբողջ ժամերով և ռաջան էլ լսում էր նրան:

Բոլոր այդ խայտաբղէտ հագուստներով մարդիկ յոգնեցնում ու ձանձրացնում էին նրան իրենց խորամանկութեամբ ու շողոքորթութիւններով: Նա գիտէր, որ նրանց ոչ մէկի խօսքին հաւատալ չի կարելի. բացի այդ՝ նրանք չափազանց կասկածելի էին և գաղտնապահ, այնպէս որ չը նայած Տարւինի ճիգերին, այնուամենայնիւ չը

կարողացաւ նրանցից նառելեակայի մասին մի խօսք անգամ լսել:

Իր այստեղ հասնելուց մի քանի օր յետոյ, մի օր Տարւինը առաւօտեան արթնանալով, իր պատուհանի տակ մի հնչուն մանկական ձայն լսեց, որը կանչում էր իրեն: Բանից դուրս եկաւ, որ դա ռաջայի որդին ու ժառանգն էր կենւարը, որը ձանձրոյթ զգալով պալատում՝ հրամայել էր լծել իր կառքն ու քշել դէպի այն անգլիացու հիւրանոցը, որը ինչպէս նրան պատմել էին պալատականները, կարողացել էր մինչև անգամ իր հօրը ծիծաղեցնել:

Տարւինը պատշգամբ դուրս եկաւ ու տեսաւ մի կառք, որ սկզբում նրան դատարկ թուաց, ու տասը զինուորից բաղկացած մի պահակ: Ահագին կառքից դուրս էր նայում իննը տարեկան մի փոքրիկ տղայ:

— Ի՞նչպէս է ձեր առողջութիւնը, ասաց նա: Ես պետութեան ժառանգն եմ, կենւարը, ու մի օր պէտք է թագաւոր դառնամ. համեցէք ինձ հետ գնանք գրօսնելու:

Նա իր նիհար ձեռքը մեկնեց դէպի Տարւինը: Երեխան հագած էր կոշտ ոսկեհուռ շորեր. գոհարազարդ չալման փայլփուռ էր, իսկ ճակատը պատում էր զմրուխտի շարանը, որի տակից երևում էր նրա հիւանդոտ ու դալուկ դէմքը և սև, խոշոր աչքերը:

Տարւինը կառք նստեց ու նրանք՝ գնացին միասին: Ծանապարհին կենւարը շարունակ հարց

ու փորձ էր անում նրան, թէ ով է նա և ինչո՞ւ է եկել: Տարւինը պատմում էր նրան իր հայրենիքից ու իր կենդանի պատմելովը կարողացաւ այնպէս հետաքրքրել երեխային, որ սա խնդրեց ամեն օր պալատ դալ և իր պատմութիւններով իրեն դուարձացնել:

Տարւինը ժպտաց, տեսնելով, որ այդ երեխան այնպէս էր նայում մարդկանց վրայ, որ իբր թէ նրանք ստեղծուած են միայն իրեն դուարձութիւն պատճառելու և իր արքայական քմահաճոյքները կատարելու համար: Բայց երեխան հօ մեղաւոր չէր, որ ծնուած օրից նրան այդ էին ներշնչել, և սրա համար էլ Տարւինը չէր հակաճառում նրան:

Նրանք մեծ ճանապարհով գնալիս, յանկարծ իրենց առաջ նկատեցին մի փոշու ամպ, որը քանի գնում մօտենում էր ու վերջապէս կարելի էր պարզ տեսնել իրենց դէմ եկող մի կառք, որ հին, ջարդուած կարետի էր նմանում:

— Այս ի՞նչ բան է, փոքրիկ, հարցրեց Տարւինը:

— Ես հենց սրա համար էլ այստեղ եմ եկել, ասաց կենւարը: Այդ «այն կինն» է դալիս, որը պէտք է առողջացնի ինձ: Հայրս նրա համար կառք է ուղարկել: Դուք հօ զիտէք, որ ես տկար եմ. մանգալ չեմ կարողանում ու չուտ չուտ էլ ուշքից գնում եմ: Ախ, ինչքան վատ է, երբ մարդ հիւանդ է:

Տարւինը տանջւում էր այդ երեխային նա-

յելուց և սարսափով մտածում, որ այդ հիւանդ երեխային մի քանի տարուց յետոյ պէտք է յանձնեն այնպիսի մի ծանր ու լուրջ գործ, ինչպիսին երկիր կառավարեն է։

— Մինչև հիմա ձեզ ո՞վ էր բժշկում, հարցրեց Տարւինը։

— Ո՞վ էր բժշկում։ Ոչ ոք։ Բայց հիմա «այն կնոջը» ուղարկել են մեզ մօտ և նա կը բժշկի ինձ։

— Ո՞վ է «այն կինը», հարցրեց Տարւինը։

— Նրա անունը ես չը գիտեմ։ Նրան այստեղ են ուղարկել, որ այստեղի հիւանդանոցում բժշկի հիւանդներին։ Ինձ էլ նա պէտք է բժշկի։

Տարւինը կանգնեց կառքի մէջ ու սկսեց լարուած հայեացքով նայել մօտեցող կառքին։ «Այն կինը», անցաւ Տարւինի մօտ ու, որ պէտք է ծառայի տեղական հիւանդանոցում... էլ ո՞վ կարող է լինել նա, եթէ ոչ կետը։

Տարւինի սիրտը սկսեց բաբախել։

Երեխան իր պահակին ձեռքով նշան արաւ, և պահակը երկու մասի բաժանուելով բռնեց ճանապարհի երկու կողմը՝ եկող կառքը դիմաւորելու համար։ Կառքը կանգնեց ու նրա միջից դուրս եկաւ շարդուած, փոշոտ, երկար ճանապարհից յոգնած ու անքնութիւնից կարմրած աչքերով կետը։ Նրա յոգնած ոտքերը կը ծալուէին նրա տակ, եթէ Տարւինը արագութեամբ դուրս չը թռչէր կառքից ու բռնէր նրան։

— Կետ, բացականչեց նա։

— Այդ դժուր էք, Նիկ, դժուր... յուզուած արտասանեց կետը։

VI

Տարւինը խնդրեց քահանայի կնոջը խնամել կետին, որը այնպէս մէն-մենակ էր այդ օտար երկրում։ Բարի կինը ուրախութեամբ ընդունեց նրա խնդիրը և առաջարկեց կետին իրենց տանը ապրելու։

Նա կետին առաջնորդեց նրա համար պատրաստած սենեակը, որպէսզի նա կարգի բերէր իր հագուստներն ու հանգստանար ճանապարհորդութիւնից յետոյ։

Երբ կետը ֆուց մենակ, նստեց սեղանի առաջ, գլուխն առաւ ձեռքերի մէջ ու խորասուզուեց մտքերի մէջ։ Դեռ չէր կարողանում պիտիութեւ իրեն պատած այն զարմանքից, որը պատճառել էր իր հանդիպումը Նիկի հետ, որին պատճառել էր իր հանդիպումը Նիկի հետ, որին ինքը մտքովն անգամ չէր անցկացրել այստեղ հանդիպելու։

Այս անսպասելիութիւնը ակամայ ուրախացրեց նրան, ուրախացրեց, կարելի է ասել, աւելի շատ, քան ինքն էր ուզում ցոյց տալ։ Բայց և միւս կողմից, նա ամօթ էր համարում իր համար։

Կետի համար շատ ծանր էր տանից հեռանալը։ Ամենավերջին ըոպէին քիչ էր ֆուսում կորցնէր իր վճռականութիւնը։

Բայց նա շոգենաւ մտնելիս մտածեց, որ յաղթել է բոլոր արգելքներն ու խոչնդոտները: Վերջապէս ինքն ազատ է: Ոչ ոք նրան կանգնեցնել չի կարող: Ոչ ոք չի կարող նրան յետ պահել այն կեանքից, որին նուիրել է նա ինքն իրան: Մի քանի օր էլ—և նա իր աչքով կը տեսնի այն բոլոր տանջանքները, որոնց համար անցել է անազին ուղիներու:

Նա իր երևակայութեան մէջ տեսնում էր այն կանանց, որոնք աղաչանքով դէպի ինքն էին մեկնում ձեռքները, հաւատով պատմում նրան իրենց ցաւերը. նա լսում էր ամբոխի հեծկըլ-տանքը, որը կանչում էր իրեն: Նրա հոգին ձգտում էր դէպի այն տանջուածները, որոնց համար ինքը եկել էր, ասեալ թէ կեանքը բաժանուել է նրանից ու նա թռել է ուղիներու միւս կողմը այդ տանջուածների մօտ ու նուիրուել նրանց:

Երբ նա ափ դուրս եկաւ, մի րոպէ սարսափը տիրեց նրան, թէ արդեօք ընդունակ է նա այդ գործը կատարելու համար: Բայց նա շուտով հանգստացաւ: Նա իր գործը կանի այնքան լաւ, որքան Աստուած նրան ոյժ կը տայ. ու նա առաջ գնաց, համակուած այս նոր զգացմունքով:

Այսպիսի զգացմունքով եկաւ նա Ռատուր, և յանկարծ Նիկին պատահեց այստեղ: Կետը Նիկիից շատ շնորհակալ էր, որ նա անցել էր երկրագնդի կէսը, որպէս զի իր մօտ լինի ու պահպանի իրեն. բայց թէ իրա համար անհա-

մեմատ լաւ կը լինէր, եթէ նա չը գար: Նիկի ներկայութիւնը այժմ կանգնում էր իր ու այն բոլոր իղձերի միջև, որով նա ուզում էր օգտակար լինել ուրիշներին:

Այդ րոպէին ոչ թէ սերը, այլ բոլորովին մի այլ բան նրան անհրաժեշտ թուաց կեանքի մէջ: Միւս օրուանից Կետը մի կեանք էր սկսելու, որը պէտք է շրջապատողների բարեկեցութեանը ծառայէր, մինչդեռ նրա մտքերը շարունակ դառնում են դէպի Նիկոլայ Տարւինը:

Կետը գիտէր, որ անհնարին կը լինի այն մեծ ձեռնարկութեան իրագործումը, եթէ ինքը բոլոր ժամանակ կը մտածի նրա վրայ:

Ներկու Աստծու ծառայելով աշխարհքին տիրել չի կարելի: Իրեն ոգևորող նպատակին հասնելու համար նա պէտք է ամբողջովին նուիրուի դրան: Նա չի կարող մինչև անգամ իր մի մասը Նիկին յատկացնել: Իսկ նա որքան բարի է, որ վեր է կացել եկել: Կետը գիտէր, որ Նիկը եսասիրական նպատակով չէ այդ արել. գիտէր, որ նա իսկապէս գիշերները չէր կարող քնել, երբ մտածէր այն բոլոր վտանգների մասին, որոնց ենթարկուել էր ինքը: Նիկի վարմունքը ակամայ շարժում էր Կետի սիրտը:

Այդ օրը տիկին էստեսը Տարւինին իր մօտ ճաշի հրաւիրեց: Ճաշից յետոյ Կետը պաշտօնաբար Տարւինի հետ մենակ մնաց ու ասաց նրան, նայելով նրա աչքերի մէջ.

— Նիկ, եթէ ես ձեզանից մի բան խնդրեմ,
կը կատարէք:

— Արդեօք կ'ա՞յ մի բան, որ ես ձեզ համար
չանեմ, ասաց Տարւինը լուրջ կերպով:

— Գնացէ՛ք այստեղից. ես ուզում եմ անել
այն, ինչի համար եկել եմ, բայց չեմ կարող,
քանի դուք այստեղ էք:

— Յամենայն դէպս ես չեմ գնալ, հաստատ
պատասխանեց Տարւինը. միթէ չը գիտէք, ինչ-
պիսի տեղ էք եկել:

— Այստեղ այդքան վատ տեղ է որ, հար-
ցրեց Կեօր:

— Վատ է, բացականչեց նա. աւելի վատ,
քան դուք կարող էք երեւակայել:

Եւ նա սկսեց պատմել Կեօրին Ռատորի
պատմութիւնը, նրա քաղաքական ու հասարա-
կական կեանքը:

— Ինչ համար զգուշի է, երբ տեսնում եմ
այս հարուստ ու բազմամարդ երկրի անկենսու-
նակութիւնը: Սա շատ հարուստ երկիր է ու
բաւականաչափ միջոցներ ունեն սրա բնակիչ-
ները. բայց կուտուրական ձեռնարկութիւններ
նախաձեռնելու բոլորովին անընդունակ են:
Մարդիկ այստեղ կատարեալ մումիաներ են,
փայտէ խրձիկներ:

— Այո, այո, արտասանեց Կեօր, ասես թէ
ինքն իրեն, և նրա աչքերը փայլեցին. հենց
դրա համար էլ եկել եմ ես:

— Ինչպէս թէ:

— Նրա համար, որ նրանք նման չեն մեզ:
Եթէ նրանք խելօք և կրթուած լինէին, մենք
ի՞նչ կարող էինք անել նրանց համար: Մենք
նրանց հարկաւոր ենք հենց նրա համար, որ
նրանք զարգացած չեն, թոյլ են ու անկարող:

Տարւինը չը հակաձառեց նրան ու մի քանի
բոպէից յետոյ Կեօրին մնաս բարեւ ասելով հե-
ռացաւ: Բայց Կեօր հասկացաւ, որ նա հաս-
տատ վճռել էր մնալ ու եթէ ինքը չէր ուզում
այստեղից գնալ, ուրեմն մնում էր հաշտուել
Տարւինի մնալու հետ: Նրանից յետոյ Կեօր
համարեա թէ այլ ևս չէր պատահում Տարւինին:
Տիկին էստեսը Կեօրին պալատ տարաւ և այն,
ինչ որ նա այնտեղ տեսաւ՝ գրաւեց իր ուշքն
ու միտքը:

Մի տարօրինակ զգացմունք պատեց Կեօրին,
երբ նա մտաւ այնտեղ, ուր մշտական աղջա-
մուղջ էր—այդ միջանցքների, սանդուղքների ու
գաղանանցքների լաբիրինթոսում, որոնցով շա-
րունակ անցուղարձ էին անում ծածկոյններում
փաթաթուած կանայք ու զարմանքով և երեխա-
յական հետաքրքրութեամբ դիտում իր շորերը,
գլխարկն ու ձեռնոցները:

Կեօրին թուում էր, թէ ինքը երբէք չի կա-
րողանալու ընտելանալ այդ շինութեանը: Իսկ
կանայք տանում էին նրան սենեակների երկար
շարքերով, որոնք իջնում էին 8 սափէն խորու-
թեամբ ժայռի մէջ փորած ներքնատները:

Ամեն քայլափոխում նա հանդիպում էր

կանանց ու երեխաների: Ինչպէս ասում էին, այդ պալատում 4000 կենդանի մարդ էր ապրում, իսկ թէ սրբան մեռածներ կային— ոչ ոք չը գիտէր այդ:

Մի քանի կանայք հրաժարուեցին Կետին մատուցանելիք ծառայութիւնից, որովհետեւ սպիտակ կնոջ իրենց զիպչելը նրանք սրբապղծութիւն էին համարում: Կանանցից ոմանք էլ իրենց երեխաներին էին բերում նրա մօտ, որպէսզի նա խաւարում ծնուած իրենց այդ դալուկ մանուկներին կարմրութիւն և ոյժ տայ: Աղջիկները, տենդոտ հայեացքով, բոլոր անկիւններից դէպի նա էին նետում ու թախանձանքով հետևում նրան, որոնց Կետը չէր հասկանում ու վախենում էլ էր հասկանալ:

Պատրաստուող կերակուրների բոյրն ու շոգին, ծխախոտի թեթեւ ծուխն ու կենդանի մարդկանց առանձնայատուկ հոտը իրար խառնուելով՝ խեղդիչ ազդեցութիւն էին թողնում Կետի վրայ: Բայց ինչ որ նա լսում ու կռահում էր՝ նրան աւելի էր սարսափեցնում, քան այն բոլոր սոսկումները, որ նրա աչքի առաջն էին գալիս:

Երբ տիկին Էստեսը Կետին պալատ բերաւ, այդ միջոցին Տարւինը ռաջայի հետ բախուեց: Նրան թողնում էին թագաւորական այգիներում ազատ զբօսնելու. նրան ուրախութեամբ թողնում էին և ախոռները, ուր կտպած էին 800 ձիեր. նա առանց արգելքի շրջում էր պա-

լատի բոլոր դրսի բակերը: Բայց Կետը կարող էր մտնել և այնտեղ, որտեղ Տարւինի համար մուտքը արգելուած էր, հետևաբար և նրան հսկելու հնարաւորութիւնից զուրկ:

Երբ Կետը ծածկուեց դռան վարագոյրի ետևում, որը դէպի պալատի կանանց սենեակներն էր տանում, նա զգաց, որ իր ձեռքը աւազակի դէպի աւերձանալին է գնում:

Նա այդպիսի անհանգիստ դրութեան մէջ էր Կետի համար, քանի դեռ Կետը ծածկուած էր այն խորհրդաւոր սենեակներում, որտեղից բացի անվերջ շշուկից ու շրխկոցից, ոչ մի ձայն չէր հասնում արտաքին աշխարհ:

Երբ Կետը դուրս եկաւ այնտեղից Կենւարի ձեռքից բռնած, սաստիկ գունատ էր ու վախեցած. նրա աչքերում արհամարհանք էր փայլում: Նա տեսել էր ռաջայի պալատի բոլոր սարսափները:

Նա այնպէս էր վրդովուած, որ մինչև անգամ Տարւինին չը նկատեց ու շտապում էր տուն:

Հենց նոյն երեկոյեան Տարւինի հիւրանոցը եկաւ Կենւարը:

— Այ, ես Կետի համար եմ բերել այս, ապա երեխան, զգուշութեամբ դուրս գալով կռուքից մի կապոցով, որը բռնել էր երկու ձեռքով. եկ գնանք նրա մօտ:

Տարւինը անմիջապէս ցած իջաւ:

— Այդ ի՞նչ էք տանում նրա համար, հարցրեց Տարւինը:

— Իմ մօր կողմից եմ տանում այս, թագուհու կողմից — իսկական թագուհու: Նա մինչև անգամ ինձ ասաց, որ նրան մի բան էլ ասեմ, որը ձեզ չեմ կարող ասել:

Կետը վերնասրահում էր, երբ նրանք եկան. նրա դէմքը մի քիչ բացուեց երեխային տեսնելուն պէս:

— Իմ թիկնապահներին հրամայեցէք այգին չը մտնել, ասաց փոքրիկ ռաջան, թող նրանք ճամբին սպասեն: Այս ձեզ համար է իմ մօր կողմից, շարունակեց նա, փաթեթը Կետին մեկնելով: Դուք նրան տեսել էք: Նա յանձնարարեց ինձ ձեզ ասելու հետեւալը. «Ուղարկում եմ ձեզ այս ձեռագործը, որովհետեւ տեսայ ձեր չքնաղ դէմքը: Ի սէր աստուածների, լաւ պահպանեցէք այդ, որպէս զի չար հանճարը չը խորտակի այն, ինչ որ ես արել եմ, որովհետեւ սրա մէջն է իմ կեանքն ու հոգին: Պահպանեցէք իմ ձեռագործը, որը ես ձեզ եմ ուղարկում — այս շորը, որը իննը տարի ոստայնի վրայ է եղել»:

Կետը բաց արաւ կապոցը ու միջից հանեց կռպիտ գործած սևախառն գեղին գոյնի մի հաստ բլուզ: Նա տարակուսանքով նայում էր այդ խղճուկ նուէրին:

— Ասացէք, որ շատ շնորհակալ եմ, ասաց Կետը:

— Սրա պատասխանը այդպէս չը պէտք է

լինի, ասաց երեխան ու աղերսական հայեացքով նայեց Տարւինին:

Տարւինը յիշեց այն բոլոր պատմածները, թէ ինչպէս Սիթաբգայը ուզում է ազատուել Կենւարից:

Նա մօտեցաւ Կետին ու արագ շշնջաց.

— Միթէ գլխի չէք ընկնում. իննը տարի ոստայնի վրայ եղած շորը նրա իննը տարեկան տղան է:

— Լաւ, ես ի՞նչ կարող եմ անել, զարմանքով ասաց Կետը:

— Հսկել ու պահպանել նրան: Հսկել, որ Սիթաբգայը չը զրկի նրան կեանքից. թագուհի մայրը չի համարձակուել պարզ ասել ձեզ իր խնդիրը ու հիմա իր որդու հսկողութիւնը ձեզ է յանձնում այս պարզի միջոցով:

Կետը հասկացաւ: Այդ պալատում ամեն ինչ հնարաւոր էր, մինչև անգամ երեխայի սպանութիւնը: Կենւար ռաջան անշարժ կանգնած էր մարող օրուայ աղջամուղջում, որի շորերի վրայ փալվիւում էին արմատները:

— Նորից կրկնեմ, հարցրեց նա:

— Չէ, չէ, հոգեակս, չէ, բացականչեց Կետը, չոքելով ու քնքշանքով կրծքին սեղմելով նրան: Օ՛հ, Նիկ, ի՞նչ անել այս սարսափելի աշխարհում: Եւ նա սկսեց լաց լինել:

— Ա՛, բացականչեց երեխան, ինձ հրամայել են անմիջապէս հեռանալ, երբ տեսնեմ, որ դուք լաց էք լինում: Նա կանչեց զինուորներին

ու թողնելով յատակին ընկած այն խղճուկ բլուզը, կռք նստեց ու հեռացաւ:

VII

Հետեւեալ օրը Տարւինը զարթնելով՝ սկսեց մտածել, որ մինչև հիմա դեռ ոչինչ չի արել իր հայրենի Տոպազ քաղաքի համար: Նա չը գիտէր, թէ ուր է նաուկեական և հաւատացած էլ չէր, թէ այդպիսի բան կայ, թէ չէ: Որոշեց լուրջ կերպով գործի կենալ:

Բացի դրանից, Ամեթ գետում աշխատանքները սկսելու ժամանակն էր, որովհետև Անգլիայի ներկայացուցիչը արդէն հարցուփորձ էր արել, թէ նա ինչ հիման վրայ է ապրում Ռատորում:

Տարւինը ձին նստեց ու ճանապարհ ընկաւ դէպի քաղաք, որպէս զի ռաջային ցոյց տայ իր յարգանքը: Նա ռաջային գտաւ դուրսը կանգնած, ուր նրա ձիապահները անց էին կացնում նրա առաջով թամբած ձիերի շարանը, որպէս զի նորին մեծութիւնը բարեհաճի նրանցից մէկն ընտրել իր զբօսանքի համար: Տարւինը կանգ առաւ այդտեղ:

— Ահ, դուք այստեղ էք, ասաց ռաջան, նկատելով նրան: Ուզում էք գնանք զբօսնելու:

— Ինչու չէ, եթէ այդ հաճելի է ձեզ:

Ռաջան հրաման տուաւ, ու ձիապահները վազեցին ձիերը թամբելու:

Մինչդեռ նրանք սպասում էին ձիերին՝ կենալով սանդղակներով ցած թռաւ ու վազեց հօր մօտ: Հայրը գրկեց նրան ու սկսեց քնքշութեամբ փաղաքել ու հարցնել, թէ ինչո՞ւ եկաւ այդտեղ:

— Ես եկայ նայելու իմ թիկնապահներին: Հայրիկ, ինձ վատ թամբեր են տուել իմ գնդի համար:

— Հիմա ի՞նչ ես ուզում:

Երեխան աղերսական ձևով ձեռքերը կըրծփին դրաւ ու յետոյ համարձակ բռնեց հօր ահագին մօրուքի ծայրից:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում, միայն թող տասը նոր թամբ տան ինձ, ասաց կենւարը: Ներքնաւոր թամբեր կան, բայց ախոռապետն ասում է, որ ինքը պէտք է թոյլտուութիւն խնդրի թագաւորից:

Ռաջայի գէմքը մռայլեց և նա բարկացած բացակայեց:

— Ի՞նչ իրաւունք ունի ախոռապետը քեզ չը տալու այն, ինչ որ դու ուզես, արքայազն:

— Ես նրան նոյն իսկ ասացի, որ հայրս կը ներդանայ, ասաց կենւարը:

— Դու կարող ես գնալ վերցնել թամբերը, իսկ ախոռապետը կը պատժուի, որ չի հպատակւում քեզ, արքայազն:

Տարւինը դիտում էր այդ տեսարանը և ախաւա՛հ, վրդովում էր նրան այն դատարարութիւնը, որ տալիս էին ռաջայ կենւարին: Նրան բացարձակապէս ոչ մի բան չէին մերժում: Նրա բո-

լոր ցանկութիւնները ըրպէսպէս պէտք է կատարուէին. իսկ այն յանցաւորները, որոնք չէին հպատակուում նրան, խիստ պատիժների էին ենթարկուում: Ել ինչ կայ զարմանալու, եթէ մի օր այդ սիրելի ու դուրեկան երեխան մեծանալով մի անարկու ու խստասիրտ միապետ դառնայ:

Ձրնայած սրան, այնուամենայնիւ Կենւարի կեանքը պալատումը ոչ մի ըրպէս ապահով չէր: Եւ հենց այդ ըրպէին էլ Տարւինը նկատեց, որ նրա երեւոյն պէս՝ պալատը շրջապատող չորս շէնքերն էլ կենդանութիւն առան ու պահուպանները արթնացան: Նա լսում էր զսպուած շնչառութիւն, զգում մուսկուսի ծանր բոյրը և խորհրդաւոր ու գայրագին շշնջիւն:

Նա գլխի ընկաւ, որ Սիթաբգայան ու իր կանայք պալատում ամեն մի անցուդարձի հետեւում են: Եւ Տարւինը վշտացաւ այդ սիրելի մանկան համար, որը ապրում էր այդպիսի խորհրդաւոր պայմաններում, ուր շարունակ դաւադրութիւններ էին սարքում, ուր ոչ մէկը չէր կարող իր կեանքը ապահով համարել:

Եւ ով կարող էր պաշտպանել երեխայի կեանքը այդ պալատում, ուր իշխում էր Սիթաբգայան, և որի մուտքը արգելուած էր եւրոպացիների համար: Ծիշտ է, Կեռը կարողացաւ մուտք գործել այնտեղ ու թագուհի-մայրը խընդրեց նրան, որ իր մանկանը պաշտպանի այն գնչուհուց. բայց Կեռն ինչ կարող էր անել: Երկուսով էլ մինչև անգամ—ինքն ու Տարւինը—չէին

կարող կուռել այն աներեւոյթ և հզօր Սիթաբգայի դէմ: Նրանք իրենց միջամտութեամբը այն մանկան համար, իրենց դէմ կը դարձնէին Սիթաբգայի գայրոյթը, և դա վտանգաւոր էր նրանց համար:

Այս բոլորը անհանգստացնում էին Տարւինին, իսկ արքայազն ու արքան ոչինչ չէին նկատում:

—Այսօր դուք ինչ էք մտադիր անել, հարցրեց Տարւինը երեխային:

—Ես կը գնամ թամբերը վերցնելու, ասաց Կենւարը, և ապա կը գամ այստեղ խաղալու առաջին մինիստրի որդու հետ:

Փեղկերի ետեւում խշխշոցը աւելի ուժեղացաւ, որը, ասես թէ, թագնուած օձի սուլոց լինէր: Տարւինին թուաց, թէ հենց այսօր է Կենւարի պալատում մնալը վտանգաւոր, երբ ինքը և ռաջան որսի կը գնան ու երեխան միանգամայն կը մնայ Սիթաբգայի իշխանութեան տակ:

—Այսօր դուք Կեռին կը պատահէք, հարցրեց նա երեխային:

—Ձէ, ես այստեղ կը մնամ խաղալու:

—Իսկ դուք դեռ չը գիտէք, թէ նա ձեզ համար ինչ խաղ է պատրաստել:

—Ինչ խաղ:

—Գնացէք նրա մօտ՝ ու կը տեսնէք:

Տարւինը գրպանից մի կտոր թուղթ հանեց ու գրեց Կեռին. «Այսօր ձեզ մօտ պահեցէք երեխային, որովհետեւ ես այստեղ շատ կասկա-
ծելի նշաններ տեսայ: Որքէ զբաղմունք հա-

րեցէք նրա համար, խաղեր սարքեցէք և աշխատեցէք նրան պալատ չը թողնել»:

Նա իր մօտ կանչեց կենւարին ու նամակը տալով նրան, ասաց.

— Կետին տուէք այս: Քանի դեռ մենք այստեղ ենք, դուք խելոյն ճամբայ ընկէք:

Երեխան լսեց նրան ու հրամայեց իր կառքը լծել:

Հենց այդ ժամանակ ձիապահները մօտ քաշեցին մի բարձր ու կրակոտ նժոյգ Տարւինի ու մի նիհար մատակ ուղայի համար:

— Նա ձեզ վայր կը քցի, վրդովուած բացականչեց կենւարը, արդէն իր կառքում նստած. նա բոլոր ձիապահներին վայր է քցում:

Այդ ըոպէին, տիրող լուսթեան մէջ լսուեց փեղկին զարկուող երեք հարուած:

Ձիապահներից մէկը արագ անցաւ նժոյգի միւս կողմը. Տարւինը ոտը դրաւ ասպանդակին, որ ցաակի, բայց այդ ըոպէին թամբը շրջուեց, ձիու սանձը պահողը բաց թողեց ձին ու Տարւինը հազիւ կարողացաւ ոտն ասպանդակից ազատել. ձին առաջ սլացաւ. եթէ Տարւինը փոքր ինչ դանդաղ շարժուէր՝ անպատճառ ջարդ ու փշուր եղած՝ կը լինէր:

Տարւինը հասկացաւ, որ այս բոլորը դիտմամբ է սարքած. որ Սիթաբգայան արդէն սկսել է վրէժխնդիր լինել իրեն՝ մանկանը հոգ տանելու պատճառով: Բայց նա միանգամայն հանգիստ մնաց:

— Ես մարդ սպանելու աւելի խորամանկ չձևեր եմ տեսել, ասաց նա: Յետոյ հրամայեց ետ բերել ձին, փորկապը ամուր քաշեց ու ցատկեց մէջքը: Նժոյգը ծառս եղաւ ու ամեն կերպ աշխատեց վայր քցել նրան և կատաղած դուրս թռաւ դարպասից ու առաջ սլացաւ:

Տարւինը պինդ նստած էր թամբին: Նա հիանալի ձի հեծնող էր ու շուտով հանդարտացրեց կատաղի ձիուն: Ռաջան մնացել էր հիացած նրա շնորհքից:

— Հրաշալի է, գերազանց է, բացականչում էր նա:

Ջրօսանքի ժամանակ նրանք կրակում էին հրացաններից: Տարւինը թագաւորին հարցրեց, թէ արդեօք տեսել է նա ինչպէս են տորճանակով խփում նետուած դրամին: Ռաջայի քնոտ աչքերը փայլեցին մանկական ուրախութեամբ. նա այդպիսի բան տեսած չէր: Տարւինը դրամը վեր նետեց ու յետևից կրակեց տորճանակից. դրամը վայր ընկաւ ձիւյի մէջտեղից զարկուած: Ռաջան աւելի զարմացած Տարւինի հմտութեան վրայ՝ բացականչեց:

— Աստուած վկայ, կեանքումս նման բան չեմ տեսել. ես պատրաստ եմ ձեր ամեն մի խնդիրը կատարելու:

— Շատ լաւ, ծիծաղելով ասաց Տարւինը, ես ձեզանից մի բան եմ խնդրում:

— Ի՞նչ:

— Ուզում եմ նաուլեական տեսնել: Ես տե-

սել եմ ձեր թագաւորական բոլոր թանգարժէք իրերը, բացի նրանից:

Ռաջան լուռ անցաւ մի քանի սաժէն:

— Պարոն Տարւին, դուք գիտէք, որ մեր թագաւորութեան ամենաարժէքաւոր գոհարն է այն, ասաց նա վերջապէս, որը ինձ մօտ չէ պահուում և նոյնիսկ չը գիտեմ, թէ ուր է պահուած այժմ: Մի սրբազան իր է այն և ես չեմ կարող թոյլ տալ, որ դուք տեսնէք:

Տարւինը տխրեց: Ի՛նչ ասել կուզի, որ այդ խորամանկ հնդիկը շատ լաւ գիտէր նաուլեակայի տեղը, բայց չէր ուզում ասել:

VIII

Տարւինի՝ ռաջայի հետ զբօսանքի եղած միջոցին կեսն էլ տ. էստեսի հետ էր դուրս եկել տանից:

Կետի դրած նպատակը այժմ՝ չէր կարող սահմանափակուել միայն պալատի պատերի ներսը տառապողների վիճակի թեթեւցումով: Եւ եթէ արքայական գահի շուրջը այդքան դժբաղդներ կային, հապա ի՛նչ պէտք է քաշելիս լինէր ֆնացած ժողովուրդը: Կետն այդ առաւօտ գնացել էր հիւանդանոցը դիտելու:

Գլխաւոր փողոցի վրայ մի սպիտակ տան ձախտին փայլում էր «Պետական հիւանդանոց» գրութեամբ ցուցանակ: Դռների առաջ խմբուած էր ամբօխը: Համարեա թէ ամեն մի կնոջ գրկում երեխայ կար, և քանի Կետի կառքը մօտե-

նում էր, աղիողորմ ձայների աղաղակը աւելի էր լսում:

Կանայք համարեա քաշքշում էին նրան. ամեն մէկը աշխատում էր իր երեխան նրան մեկնելու: Նա մանուկներից մէկին առաւ ու սեղմեց իր կրծքին. երեխան ամբողջովին այրւում էր տենդի մէջ:

Այդ միջոցին հիւանդանոցից դուրս եկաւ մի քարձրահասակ հնդիկ եւրոպական տարազով և աջ ու ձախ հրելով հաւաքուած կանանց, մօտեցաւ Կետին ու խոնարհ գլուխ տուաւ:

— Նոր բժիշկը դժւք էք, հարցրեց նա, համեցէք, հիւանդանոցը պատրաստ է. բայց թոյլ տուէք նախ ներկայանալ ձեզ. ես Դունպատ տուէք այս երկրացի ու այս հիւանդանոցի բժիշկը:

Ամբօխը յետ քաշուեց ու Կետը նրա հետ միասին բարձրացաւ սանդուղքներով: Նրանք լուռ մտան հիւանդանոցը, ուր օրիորդը ստիպուած էր հաւաքել իր փեշերը, որպէսզի չը կեղտոտէր յատակը պատած ցեխից:

Վեց հատ կոպիտ շինուած, թոկերով կապկպուած ու կաշուով պատած մահճակալներ էին շարուած տան ցեխոտ բակում, ու նրանցից իւրաքանչիւրի վրայ սաւանում փաթաթուած մի մարդ էր պռկած. նրանք բոլորն էլ գաւառում էին, հառաչում ու զառանցում:

Հիւանդներին մօտեցաւ մի կին կճուճը ձեռքին և իզուր աշխատում էր հարկադրել նրանց,

որ ուտեն նրա միջի հոտած կերակուրը: Վառ արևի տակ համարեա մերկ կանգնել էր մի մարդ, որն աշխատում էր անթարթ նայել արևին:

Յետոյ նա ինչ-որ բան երգեց ու սկսեց վազել բակում:

— Նա բոլորովին խելագար է, ասաց բժիշկը: Նրան չի կարելի բժշկել, բայց ինքն էլ այստեղից հեռանալ չի ուզում:

— Կանանց բաժանմունքը ցոյց տուէք ինձ, ասաց Կետը:

— Կանանց համար մենք առանձին բաժանմունք չունենք. նրանց տեղաւորում ենք որտեղ պատահում է, թէ վերև, թէ ներքև, ասաց բժիշկը:

— Իսկ ծննդարանները զբաղեցնում են, հարցրեց Կետը:

— Հենց որտեղ լինում է տեղաւորում ենք:

— Ո՞վ է հսկում նրանց:

— Նրանք ինձ չեն սիրում. բայց զրսից մի շատ հմուտ կին այցելում է նրանց:

— Իսկ այդ կինը որևէ տեղ սովորել է:

— Ոչ, բայց մեծ յարգանք ունի իրենց գիւղումը:

Սարսափը հետզհետէ տիրում էր Կետին: Եւ իսկապէս սարսափելի էր, երբ հիւանդանոցում բժիշկների փոխարէն պարզապէս գործում էին հասարակ հէքիմներ:

Կետը պահանջեց, որ բժիշկն անմիջապէս իրեն տանի ծննդկանների մօտ. նա էլ շտապ

ցոյց տուաւ Կետին նեղ սանդուղքով տանող ճամբան:

Կետը անհամբերութեամբ բաց արաւ դուռը ու մտաւ մի կիսամութ սենեակ: Բոլոր պատուհաններն ու անցքերը, որոնցով կարող էր թարմ օդ ներս հոսել՝ խնամքով փակած էին. մի անկիւնում կրակ էր վառւում ու Կետը հենց առաջին բռնակէին քիչ էր մնում խեղդուէր ծխից:

Նրանց խնամող կինը կեղտոտ ու մազերը գզգզուած մի պառաւ էր, որը հենց այդտեղ էլ իր համար կերակուր էր պատրաստում. նրա հասցրած օգնութիւնը կայանում էր գլխաւորապէս նրանում, որ աղօթում էր՝ երկու կաւէ կուռքերի առաջ ու ծաղիկներով զարդարում նրանց:

Անհնար է որևէ կերպ նկարագրել այն դժբաղդների տանջանքները, ինչ որ Կետը տեսաւ այդ սենեակում:

Ոչոք չիմացաւ, թէ ինչ պատահեց Կետի ու այն հէքիմ կնոջ միջև, միայն թէ վերջինս դուրս եկաւ հիւանդների սենեակից ու կատաղած հեռացաւ այլևս չը վերադառնալու որոշումով:

Դրանից յետոյ Կետն էլ ոչ մի բանից չէր զարմանում: Դեղերը շատ անփոյթ էին պատրաստւում, սենեակները կեղտոտ էին, մութն ու հեղձուկ: Հիւանդներին թոյլ էին տալիս իրենց ծանօթներին ընդունել երբ էլ ուզենան և ամեն տեսակ իրեր վերցնել նրանցից:

նին ցոյց տուեց հիւանդանոցը, որի առթիւ այն-
քան շատ վիճում էր նա իր հետ:

Տարւինը հիւանդանոցում տեսած փոփոխու-
թիւնից մնաց ապշած և գովեց կետին:

— Այնպէս լաւ ու մաքուր է արուած ամեն
ինչ, ասաց Տարւինը, որ կարելի է ասել՝ դու
հրաշք ես գործել այստեղ:

Տարւինը նոյնիսկ զգում էր, որ կետն այդ-
տեղ անհամեմատ շատ բան էր արել, քան ինքը:
Նա դեռ ոչ մի բայլ չէր մօտեցել իր նպատա-
կին, մինչդեռ այդ մատաղ ու թոյլ աղջիկը կա-
րողացել էր այնքան շատ բան անել այն դժ-
բաղդների համար, որոնց նա նուիրել էր իր
կեանքը:

Վերջին օրերը Տարւինը ընդհանրապէս
ոչինչ չէր անում. նա որոշեց գետում կատա-
րելիք աշխատանքները շուտով սկսել: Նա ու-
ղևորուեց դէպի պալատ: Բարեբաղդաբար ռաջան
այդ օրը շատ տխուր էր ու զուարճանալու ան-
զուսպ պահանջ էր զգում: Նա հրամայեց Տար-
ւինի տրամադրութեան տակ դնել այնքան մարդ,
որքան նրան պէտք կը լինի:

Եւ անա Տարւինը սկսեց գետի ուսումնասի-
րութիւնն ու պատուարի կառուցումը: Այդպիսի
բան այդ թագաւորութեան սկզբնաւորութիւնից
սկսած ոչ ոք չէր տեսած: Նա փոշու ամբողջ
ամպեր էր բարձրացնում: Բոլոր բանտերը բաց-
ւեցին ու յանցագործներին արձակեցին: Տարւի-
նը տանում էր ոտքերը շղթայակապ այդ մարդ-

կանց քաղաքից հինգ վերստ դուրս, որպէսզի
պատուարեն Ամեթը:

Տարւինը այդպիսի գործերում հմուտ էր
ու շատ արագ էր կազմում գործելու ծրագիրը:
Նա վճռեց պատուարը այնպէս կանգնեցնել, որ
գետը փոխի իր հունը: Այդպիսով գետի յատա-
կը մի քանի վերստ երկարութեամբ կը բացուէր
ու հեշտ կը լինէր ոսկին հաւաքելը: Տարւինը
վախենում էր միայն, որ ռաջան որևէ քմահա-
ճոյքով կարող էր դադարեցնել աշխատանքը: Նա
ամեն միջոց գործ էր դնում, որ այդ աշխա-
տանքը հետաքրքրական դարձնի այդ բթամիտ
արքային, և երբ նա եկաւ՝ ամենատպաւորեցու-
ցիչ պայթումներ անել տուաւ: Նրա աշխատան-
քը իզուր չէր անցնում և ռաջան ամեն առաւօտ
գալիս էր նայելու այդ տեսարանը, որ այնքան
զրաւում էր նրան:

Բանուորների աշխատանքը, քարերի անընդ-
հատ պայթումները, ընդհանուր աղմուկն ու
իրարանցումը—այս ամենը զուարճացնում էին
թագաւորին և նա ուրախութեամբ վճարում էր
այդ բոլորի համար:

Ամբողջ օրը այդ աշխատանքի ետևից լինե-
լով՝ Տարւինը չէր կարող իրեն անգործ համա-
րել. բայց միւս կողմից նա շարունակ անհան-
գատանում էր, որ նաուլեակայի մասին ոչինչ
չի կարողանում իմանալ:

Երբեմն նա սկսում էր կասկածել նրա գո-
յութեան մասին, թէև շարունակ ամենուրեք

լսում էր այդ գանձի մասին: Միայն թէ մէկը
չը կար, որ կարողանար նրա տեղը ասել:

Գործակատարները հիւրանոցում ասել էին
նաուկեակայի մասին, Դունպատ Բայն էլ յայտ-
նել էր, որ ինքը տեսել է այն ներկայ թագա-
ւորի թագադրութեան ժամանակ: Ռաջայ Կեն-
ւարը քանի քանի անգամ ասել էր, թէ երբ
ինքը գահ բարձրանայ՝ պէտք է նաուկեական
շարունակ կրի իր վզին: Ուրեմն նա գոյութիւն
ունի: Բայց երբ Տարւինը հարցրեց Կենւարին,
թէ ուր է նաուկեական, երեխան պատասխանեց.

— Զը գիտեմ:

IX

Իր նպատակին հասնելու համար Տարւինը
շուտ շուտ պալատ էր գնում. ուշայի հետ պո-
զիչ էր խաղում, նրա հետ ձիով զբօսանքի գը-
նում, և չը նայած ուշայի դէպի ինքը ունեցած
լաւ վերաբերմունքին, այնուամենայնիւ ոչինչ
չէր կարողանում իմանալ այն հրաշալի մանեա-
կի մասին:

Ամեն անգամ պալատ գալիս սովորաբար
նա ուշային տեսնում էր բակում, Սիթաբգայի
պալատի առաջ՝ իր շներով, թութակներով զուար-
ճանալիս, լորերի կոտով կամ գինուորների շո-
րեր հագած կապիկների քայլուածքով հրճուե-
լիս: Եւ Տարւինը ստիպուած էր հիանալու այդ
երեխայական խաղերով, թէև նրա ամբողջ ուշքն

ու միտքը զբաղուած էր մանեակով: Բացի այդ՝
նա հսկում էր Կենւարին, որ մի վտանգ չը պա-
տահի նրան: Միւս կողմից նա և Կետին էր
հսկում ու հեռու պահում վտանգից, որին նա
կարող էր ենթարկուել պալատում, ուր յաճախ
լինում էր:

Կետը շուտով ծանօթացաւ պալատի բոլոր
ել ու մուտքին: Նա իմացաւ, որ ամբողջ պալա-
տը Սիթաբգայան է կառավարում:

Մի անգամ Կետը տեսաւ թագուհուն՝ պառ-
կած բարձերի կոյտի վրայ. նա մի մատաղահաս
կին էր՝ մանկական դէմքով, քնքոյշ ձայնով ու
սև աչերով: Կետը վրդովուեց ամբողջ էու-
թեամբ՝ փարթամութեան մէջ խեղդուող այդ
կնոջը տեսնելով. նա գիտէր, որ դա է աշխա-
տում կարճել Կենւարի կեանքը:

Թագուհին ուղեց սիրաշահել Կետին, բայց
սա զգուանքով յետ քաշուեց նրանից ու հեռա-
ցաւ պալատի այդ մասից: Երբ Կետը դուրս ե-
կաւ, պատահեց մի մերկ տղայի, որ ուրախ-
ուրախ թափահարում էր ձեռքի դանակը ու
ցատկոտում գլխատուած այծի չորս կողմը,
որից արիւնը դեռ ծորում էր: Դա այն գնչու-
հու որդին էր:

Կետը սոսկաց այդ տեսարանից ու այնու-
հետեւ խուսափում էր այդտեղով անցնելուց: Նա
գերադասում էր յաճախել պալատի այն մասը,
որտեղ ապրում էր ուշայի թողած կինը, Կեն-
ւարի մայրը:

Միթաբգայան մայր-թագուհուց յափշտակել էր նրա բոլոր իրաւունքները: Նրա բնակարանում շատ դատարկ սենեակներ կային, ուր առաջ նրա սպասաւորներն էին ապրում: Ինքը թագուհի մայրը ոչ ջանէլ էր և ոչ էլ գեղեցիկ: Նրա աչքերը մարել էին յաճախակի արցունքներէց. նա սաստիկ անհանգստանում էր իր որդու համար: Կետը շարունակ աշխատում էր նրանից իմանալ, թէ ինչ վտանգ է սպառնում Կենւարին, իսկ թագուհին սովորաբար պատասխանում էր.

— Ես ոչինչ չը գիտեմ: Այս վարագոյրների ետևում ոչ ոք ոչինչ չը գիտէ: Միայն թէ ես ձեզ խնդրում եմ՝ նայէք իմ որդուն: Ինքս չեմ կարող հսկել նրան, քանի որ այս սենեակներից դուրս գալ չեմ կարող: Ես միայն խնդրում եմ, որ բարի լինէք դէպի իմ որդին: Էլ ոչինչ ասել չեմ կարող:

— Բայց, որպէսզի կարողանամ պաշտպանել Կենւարին, հարկաւոր է, որ ես բոլորը գիտենամ, իսկ դուք ինձ ոչինչ չէք պարզում:

— Ես ինքս էլ խարխափում եմ խաւարի մէջ, իսկ խաւարը լիքն է վտանգներով:

Այսպիսով Կետը թագուհուց ոչինչ չը կարողացաւ իմանալ: Նա այս մասին խորհուրդ հարցրեց Տարւինից, թէ ինչպէս անի, որ կարողանայ վտանգը հեռացնել Կենւարից. իսկ Տարւինը խորհուրդ տուաւ նրան, որքան կարելի է Կենւարին հեռու պահել Միթաբգայի ապարանքից: Սակայն այդ էլ չափազանց դժուար էր:

Բանն այն է, որ թագաւորը խստիւ հրամայել էր որդուն կատարել Կետի բոլոր հրամանները, որովհետեւ նա էլ նկատել էր երեխայի առողջութեան մէջ փոփոխութիւն դէպի լաւը և գիտէր, որ դրա համար նա միայն Կետին է պարտական:

Փոքրիկ արքայազնը, որին մինչև այդ ոչ ոք ոչ մի հրաման չէր տուած, այժմ աշխատում էր Կետի հրամանները կատարելուց խոյս տալ: Որովհետեւ Կետը նրան արգելում էր գնալ տալ: Որովհետեւ Կետը նրան արգելում էր գնալ տալ: Որովհետեւ Կետը նրան արգելում էր գնալ տալ: Որովհետեւ Կետը նրան արգելում էր գնալ տալ:

Եւ սա հասկանալի էր: Պալատի այն մասում, ուր նրա մայրն էր՝ նա միայն արցունք էր տեսնում: Իսկ Միթաբգայի սենեակներում նրան ամենքն էլ շողոքորթում էին:

Այնտեղ կային լաւ երգչուհիներ, որոնք նրա համար երգում էին. կային կապիկներ, սիրամարգեր, ձեռնածուներ ու լարախաղներ: Նըրան թոյլ էին տալիս ատրճանակով ու ոսկեկոթ դաշոյններով խաղալու. իսկ ամենից շատ նրան դուր էր գալիս այժի զոհաբերութեան ձէսը, որին ներկայ լինելու թոյլ էին տալիս նրան:

Նրան դուր էր գալիս այդ սոսկալի տեսարանը և նա նախանձում էր Միթաբգայի փոքրիկ տղային, Ումր-Սինգին, որը ինքն էր մորթում այժը ու յետոյ պարում նրա շուրջը լճացած արեան մէջ:

Եթէ կենւարին այդ ապարանքում որեւէ վտանգ սպասելիս էլ չը լինէր, դարձեալ կետը կաշխատէր չը թողնել նրան այդտեղ, որովհետեւ այդ տեսարանը անբարոյականացնում էր նրա հոգին ու նրան խտրասիրտ դարձնում:

Կետը Տարւինի օգնութեանը դիմեց և երեւիս շուտով նրա ազդեցութեանը ենթարկուեց: Վերջինս նրա համար որեւէ զբաղմունք էր հնարում, որպէսզի դրանով նրան հեռու պահի Սիթաբգայի ապարանքից: Երեւիս երբեմն փախչում էր նրանից, իսկ Տարւինը նրան գտնում էր և հեռուից հսկում, որ վտանգ չը պատահի: Տարւինը տեսնում էր, որ այդպիսով Սիթաբգայի զայրոյթն էր լարում իր դէմ: Մի անգամ, երբ նա հեռանում էր պալատից, նորոգուող դարպասի վերեւից ցած ընկաւ վեց արշինանոց մի գերան ուղիղ Տարւինի ձիու ոտքերի առաջ:

Ձին յետ թռաւ դէպի բակը, և Տարւինը փակ փեղկերի ետեւում լսեց կանանց շշուկ: Սիթաբգայան սկսել էր հետամտել վրէժխնդիր լինելու:

Նա հայհոյեց տախտակակապի ետեւում թագնուած բանուորներին ու ձին առաջ բռնեց: Նա տեսնում էր, որ պատուարներ շինող իր բանուորներն էլ սկսել էին տարօրինակ պահել իրանց: Նրանք կամուրջները այնպէս էին շինում, որ Տարւինի ձիու ոտքը արանքներումը մնայ, մի անգամ էլ երբ նա հարցրեց գետով անցնելու անվտանգ տեղը, նրանք ցոյց տուին

այնախաի տեղ, ուր ձին մինչև փորը թաղուեց աւազի մէջ և նա հազիւ մահից ազատուեց: Այս բոլորի մէջ Տարւինը այն գնչունու մատն էր տեսնում:

Ուրեմն այսպիսի հանգամանքում Կետն էլ վտանգից ազատ չէր, որովհետեւ գնչունին նրա վրայ էլ պէտք է կատարէր: Այս ամենը Տարւինին մտատանջութեան մէջ էր գցում: Բայց ինչպէս համոզէր Կետին: Միւս կողմից էլ նա պէտք է նաուկեական ձեռք գցէր:

Այն, դեռ անելու շատ գործ ունէր Տարւինը:

Ճ

Տարւինը վաղուց էր հաշտուել այդ սոսկալի երկրի սովորոյթներին հետ, մի բան, որ առաջ զարմանալի էր թւում: Բայց և այնպէս նա չափազանց զարմացաւ, երբ մի անգամ ռաջան յայտնեց նրան, թէ ինքը մտադիր է փոքրիկ ռաջայ կենւարին ամուսնացնել երեք տարեկան մի աղջկայ հետ: Նման բան Տարւինը իր կեանքում լսած չէր: Նա գնաց Կետին ասելու այդ քում լսած չէր: Նա գնաց Կետին ասելու այդ քանեթեթութիւնը, որից վերջինս այնպէս վերդովուեց, որ Տարւինն ստիպուած էր նրան հանգստացնել:

— Ձեզ մի տանջէք, Կետ. դուք այդպիսով կարող էք ձեր շղերը քայքայել:

— Օ՛հ, ոչ, ես ուժեղ եմ և շատ բաներ կա-

բող եմ տանել: Բայց մի մտածեցէք է այդ հարսանիքի մասին:

— Այո, կենւարին, հաւանօրէն, կը հարկաւորուի ձեր օգնութիւնը հարսանիքից յետոյ: Ռաջան ասաց, որ երեխան երեք օր ու գիշեր պէտք է անքուն մնայ, որպէսզի իրանց քահանաները նրա համար աղօթքներ կարդան և այդպիսով հարսանիքին պատրաստեն նրան:

— Այդպիսով կարող են երեխային սպանել: Անշուշտ Սիթաբգայան սարքած կը լինի այդ բոլորը:

Եւ ճիշտ որ դրանից յետոյ սկսուեց կենւարի հարսանիքի նախապատրաստութիւնը: Քաղաքի պարսպից դուրս վրանների մի նոր քաղաք էր փռուել, որովհետեւ կենւարի հարսանիքին բազմաթիւ հիւրեր պէտք է հաւաքուէին Ռատոր, որոնք պիտի գային իրենց հետեակ ու ձիաւոր շքախմբով:

Ամբողջ քաղաքը զարդարուած էր. բոլոր տները նորից ներկել էին. գիշերները փողոցներում խաբդկներ էին վառուում: Կետը և Տարւինը որքան աշխատում էին կենւարին տեսնել, չէր յաջողուում: Դրանց միշտ պատասխանում էին, որ կենւարը քահանաների մօտ է:

Հարսանիքի համար նրա նախապատրաստուելը ամբողջ շաբաթ տևեց: Շաբաթուայ վերջը հարսանիք եկան և անգլիական պաշտօնեաներ—նահանգապետի ներկայացուցիչները: Տարւինը մնացել էր զարմացած, թէ ինչպէս էր անգլիական

կառավարութիւնը թոյլ տուել այդ երկու երեխաների անմիտ պսակադրութիւնը, որն ինքը կատարեալ ոճրագործութիւն էր համարում: Բայց յետոյ իմացաւ, որ նահանգապետի պաշտօնեան ռաջային համոզելիս է եղել՝ որդուն 20 տարեկանից վաղ չամուսնացնել, իսկ ռաջան պատասխանել է, թէ իր նախնիների աւանդական սովորութիւնն է այդ, յետոյ էլ մի առատածնունդ երեխայի ընկերութեան և դրանով մեղմում պաշտօնեային, որից յետոյ վերջինս էլ չի ընդգիծմանում: Այս բոլորը սաստիկ վրդովեցին Տարւինին:

Վերջապէս հասաւ հարսանիքի օրը: Հրնդկաստանում հարսնացուն պսակի ժամանակ դուրս չի գալիս և պսակի հետեակ օրը նրան նորից իր հայրենիքն են տանում:

Տարւինը ուղևորուեց դէպի տաճար: Նա հազիւ կարողացաւ խոնուած ամբոխը ճեղքելով հասնել մինչև տաճարի մուտքը և այնտեղից դիտել ներսը:

Նա միայն ուզում էր իր աչքերով տեսնել, թէ արդեօք երեխան ողջ ու առողջ է:

Կիսախաւարում երևում էին բազմաթիւ, կիսաբազմաթիւ ու սուր-սուր ատամներով ատուածների անդրիները: Լուռւմ էր տխուր երգեցողութիւնը ու բուրվառներից ծուխը վեր էր բարձրանում: Յետոյ խաւարից դուրս եկաւ Տարւինը և կանգնեց ջահերով լուսաւորուած

բեմի վրայ: Գոհարազարդ ու զմրուխտապատ չալմայի տակից երևում էր նրա դիակի պէս գունատ դէմքը: Երեխային տեսնելուն պէս Տարւինը տանջանքից կծկուեց: Քիչ յետոյ նրա շնչառութիւնը կտրուեց և ամեն բան մոռացած՝ չռած աչքերով նայում էր Կենւար ռաջայի կըրծքից կախուած նաուկեակային:

Այո, այն էր, այն հրաշալի մանեակը, որ տարածուած երեխայի կըրծքին՝ իր փայլով աղօտացնում էր երկնքի աստղերը: Նա վառվռում էր սուղակէ, զմրուխտէ ու գոհարէ բազմապիսի քարերով:

Բայց այս բոլորը միայն մի բոպէ տեւեց. դրանից յետոյ անմիջապէս ռաջան յետ գնաց, ծածկուեց խաւարում ու տաճարի դռները փակուեցին:

Յամենայն դէպս Տարւինը տեսաւ այն. ուրեմն հեքիաթ չէր ինչ որ պատմում էին այդ մանեակի մասին, այլ նա իսկապէս գոյութիւն ունէր: Հիմա նա անպատճառ ձեռք կը բերի այն և նրանով կը զարդարուի տիկին Մետըրը, իսկ «Երեք ընկերակցութիւն»-ը Տոպազով կանցկացնի երկաթուղու գիծը և ինքը իրանց քաղաքի փըրկարարը կը դառնայ:

XI

Հետեւեալ օրը Տարւինը ամեն կերպ աշխատում էր տեսնել Կենւարին և հարցնել նաու-

լեակայի մասին: Բայց՝ երեխան գնացել էր հարսին իր հայրենիք ճանապարհ ձգելու: Տարւինը մի քանի օր իզուր սպասում էր Կենւարին:

Մի անգամ, երբ Տարւինը գործի վրայ էր, պատուարներ էր շինել տալիս՝ Կետից մի նամակ ստացաւ, որով վերջինս նրան խնդրում էր շուտափոյթ գալ իր մօտ:

Երբ որ Տարւինը եկաւ, Կետը նրան հանդիպեց սաստիկ վրդովուած դէմքով:

— Այդ ի՞նչ է, ի՞նչ է պատահել, բացականչեց նա:

Կետը նրան պատմեց, որ այդ օրը առաւօտեան Կենւարը՝ պահապաններով շրջապատուած կառքով եկաւ իր մօտ, համարեա դիակնացած:

Կետն այդ հիւանդութիւնը վերագրում էր հարսանիքի հանդէսի ժամանակ նրա կրած չափազանց յոգնածութեանը: Երեխայի շրթունքները կապտած են եղել և անվերջ ջղաձգութիւններ է եղել անելիս:

Կետը յիշեց, որ իր մօտ կանեփուկով մի քանի թունաւորուածներ կային, որոնք նոյն նշաններն ունէին, ինչ որ Կենւարը. և նա կասկածում էր, թէ արդեօք թունաւորուած չէ երեխան:

Նրանք վճռեցին, որ Կենւարը անկասկած թունաւորուած է և անշուշտ Սիթաբգայի գործն

է այդ: Որոշեցին, որ Տարւինը գնայ ռաջայի մօտ և ամեն բան պատմի:

Տարւինն իսկոյն ձի հեծաւ և ուղևորուեց պալատ:

— Ես պէտք է տեսնեմ ռաջային, ասաց նա դռնապանին:

Դռնապանը յայտնեց, որ ամբողջ օրը ռաջային տեսնել չի կարելի:

Տարւինը որոշեց բակում սպասել, մինչև որ ռաջան կը բարեհաճէր դուրս գալ: Նա նոյն իսկ դիտամբ ձին շուաքը չէր քաշում, թէև արեւը անխնայ այրում էր, որպէսզի ռաջան տեսնէր ու հասկանար, թէ սրբան անհրաժեշտ է նրան ընդունելը:

Մի քանի րոպէից յետոյ կանաչ փեղկերի ետեից խշխշոց լսուեց: Տարւինն զգում էր, որ հարիւրաւոր աչքեր են դիտում իրեն, որոնց ինքը չէր կարողանում տեսնել:

Վերջապէս փոքրիկ դուռը բացուեց ու երևաց ռաջան: Մի ձխլուած խալաթ հագած, չալման մի կողմ թեքուած, աչքերը կարմրած, նա անհաստատ քայլում էր դէպի Տարւինը:

Երևում էր, որ նա արբած էր:

— Վաղո՞ւ էք սպասում ինձ, հարցրեց նա: Ինձ չեն յայտնել, որ դուք այստեղ էք:

Ռաջան հենց բակի մէջ նստեց բազկաթոռի վրայ. նա կասկածով նայում էր Տարւինին:

— Ինչո՞ւ էք անհանգստացնում ինձ. ի՞նչ էք

ուզում. ինչո՞ւ աշխատանքի վրայ չէք, յանկարծ վրայ տուաւ ռաջան:

— Ես եկել եմ ձեր որդու մասին խօսելու:

— Նրան հօ ոչինչ չէ՞ր կարող պատահել:

— Սյդպէս էք կարծում:

— Ի՞նչպէս կարող է նրան որեւէ վատ բան պատահել: Չէ՞ր դուք ինքներդ խոստացաք նրա հաւատարիմ բարեկամը լինել: Ուրեմն ես էլ ինչո՞ւ անհանգիստ լինեմ: Արի, լաւն էն է իմենք:

Նա հրամայեց գինի բերել և միանգամից խմեց այնքան, որ Տարւինը մնաց ապշած: Յետոյ ռաջան առաջարկեց հիւրին, որ նա էլ իր օրինակին հետեւի: Բայց Տարւինը հրաժարուեց դրանից:

— Շնորհակալ եմ, կարուկ պատասխանեց նա, ես խմելու համար չեմ եկել: Ես եկել եմ յայտնելու, որ ռաջայ կենաւորը սաստիկ հիւանդ է:

— Այո, գիտեմ, նա թեթեւ տենդ ունի:

— Ոչ թէ տենդ ունի, այլ նա թունաւորուած է և քիչ էր մնում մեռնէր:

— Ուրեմն անգլիական դեղերիցն է այդ, ասաց ռաջան, ապուշ ապուշ ժպտալով:

— Ես ձեզ ասում եմ, որ երեխան թունաւորուած է, այն էլ այստեղ, պալատումը: Այս

գործում խառն է այն կինը, որ ապրում է այստեղ:

Ռաջայի դէմքը սաստիկ գունատուեց և նա կատաղաբար բացականչեց.

— Ինչպէ՞ս էք համարձակւում խօսել իմ հա-

րեմի մասին. ես եմ արդեօք թագաւորը, թէ՞ մի ուրիշը: Կորէք, քանի դեռ պահապաններս չեն վռնդել ձեզ:

— Ես յանձն եմ առել հսկել ու պահպանել ռաջայ Կենւարին և պէտք է պահպանեմ նրան, ասաց Տարւինը: Իսկ դուք ուզում էք, որ ձեր կանայք սպանեն նրան:

— Բայց եթէ թունաւորում էլ լինի, այդ դեռ ևս ապացոյց չէ, որ հարեմի կանանցից է թունաւորողը: Պարոն Տարւին, անգլիացիք ինձանից ամեն ինչ խլեցին, բայց այստեղ—նա ցոյց տուաւ Սիթաբգայի ապարանքը—տնօրէնը ես եմ: Եւ ես մտադիր չեմ ձեզ ասելու, թէ ինչ է կատարւում այն վարագոյրի ետևում:

— Ձեմ էլ խնդրում, որ ասէք. ես միայն ուզում եմ նախազգուշացնել Սիթաբգայից: Արքայազնին նա է թունաւորել:

Ռաջան դողաց: Մի եւրոպացի համարձակւում է նրա թագունու անունը տալ և այնպիսի մեղադրանք բարդել—սա, ինքն ըստ ինքեան վիրաւորական և չը տեսնուած մի բան էր: Այդ ըոպէին ռաջան նոյն իսկ պատրաստ էր յարձակուել Տարւինի վրայ:

— Եթէ դուք չէք ուզում ինձ լսել, ես կը գնամ գնդապետ Նոլանի մօտ: Ես այնքան ապացոյցներ ունեմ, որ նրան կը համոզեն միանգամայն, խօսեց Տարւինը:

Ռաջան աչքերը չուեց ու մնաց յառած Տարւինի վրայ: Տարւինին թուաց, թէ նա կաթուած

է ստանալու: Ըստ երևոյթին գինին ազդել էր նրա վրայ. և նա մնաց բազկաթոռի վրայ անզգայ նստած:

Տարւինը լուռ նայում էր ռաջային, մինչդեռ փեղկերի ետևի աղմուկը մերթ մեղմանում, մերթ ուժեղանում էր: Յետոյ նա ձին հեծաւ և ուղևորուեց դէպի հիւրանոց:

XII

Այդ երեկոյեան Տարւինը հիւրանոցի պատշգամբում նստած գլանակ էր ծխում և մտածում: Նա տեսնում էր, որ իր գործերը շատ վատ են գնում: Կետը այդտեղից հեռանալ չէր ուզում, նաուկեական ձեռք ձգել չէր լինում. բացի այդ Սիթաբգայան էլ արդէն լսած կը լինէր նրա մեղադրանքը և աւելի զայրացած իրա դէմ:

Մինչ նա ընկղմուած էր այդ մտածմունքների մէջ, յանկարծ նրա առաջ բուսաւ մի մուրթ կերպարանք: Տարւինը վեր թռաւ և ձեռքը տարաւ ատրճանակին:

— Մի վախենաք, ասաց անձանթը, ես եմ, Իւզգուլթը, ռաջայի պալատական ծառան:

— Արքան է ուղարկել ձեզ իմ ետևից:

— Ոչ, թագուհին:

— Ո՛րը:

— Մի թագուհի միայն իրաւունք ունի պալատից դուրս գալու, և այդ գնչուհին է:

— Ի՞նչ է ուզում:

— Նա խնդրեց իր մօտ գալ, եթէ չէք վախենում:

— Ո՞րտեղ է նա:

— Նա ձեզ սպասում է լեռներում, պալատից երեք վերստ հեռավորութեան վրայ: Ինձ հետ ձի եմ բերել, գնանք:

Տարւինը հանեց ատրճանակը, տնտղեց այն ու գրպանը դրեց:

— Լաւ, գնանք, Իւզգուլթ, ասաց նա:

Նրանք ձիերը հեծան ու քշեցին դէպի լեռները: Իւզգուլթը արագօրէն քշում էր ձին: Ինչպէս երևում էր, նրան հրամայուած էր որքան կարելի է շտապել: Վերջապէս նրանք մտան կիրճը և գտնուեցին բարձրացան դէպի լեռան գագաթին շինուած հին աշտարակը:

— Թագուհին այն աշտարակումն է, ասաց Իւզգուլթը:

Տարւինը ձիուց իջաւ ու ոտքով մօտեցաւ աշտարակին: Այստեղ քարի գլխից մի անծանօթ դէմք երևաց, որը ոտից գլուխ պատած էր դեղին շղարշով:

— Ձեր ձին յանձնեցէք Իւզգուլթին, պարոն Տարւին, ասաց անծանօթը, իսկ դուք բարձրացէք ինձ մօտ. շատ ուրախ կը լինեմ ձեզ հետ ծանօթանալ:

Նրանք ձեռք տուին իրար: Յետոյ Սիթաբգայան հանգիստ նստեց քարին ու երեսից բար-

ձրացրեց քողը: Տարւինը առաջին անգամ էր տեսնում նրա գեղեցկութիւնը:

Տարւինն էլ նստեց կողքին:

— Սպիտակները առհասարակ ճշմարտախօս են, ասաց նա. ասացէք, ի՞նչ գիտէք դուք:

— Միթէ դուք կարծում էք, որ ես իմ գաղտնիքները կասեմ ձեզ:

— Ո՛չ, ես գիտեմ, որ դուք անչափ խորամանկ ու զգոյշ էք:

— Ի հարկէ, եթէ զգոյշ չը լինէի, կարծում եմ, վաղուց կենդանի չէի լինիլ: Սակայն ձեր որոգայթներից և ոչ մինը չը յաջողուեց:

— Այո, բայց եթէ իմանայիք, թէ որքան ցաւում էի այդ մասին: Առաջին անգամը, երբ թամբը շրջուեց, յետոյ երբ գերանը ընկաւ և ձեր ձին անփնաս ֆնաց: Յետոյ իմ բոլոր հնարքներս պատուարներ շինելիս դարձեալ անյաջող անցան: Բայց միթէ դուք իմանում էիք, որ այդ անողը ես եմ:

— Ի հարկէ: Բայց ինչից զրդուած դուք ուզում էիք ինձ սպանել:

— Նախ որ՝ ես չեմ սիրում, երբ այստեղ սպիտակներ են գալիս: Երկրորդ՝ ուշան սիրեց ձեզ ու ես վախենում էի, որ նա կարող է լսել ձեր խորհուրդները, մինչդեռ նրա միակ խորհրդաւորուն միշտ էլ ես եմ եղել: Բացի այդ ես մի դատուն միշտ էլ ես եմ եղել: Բացի այդ ես մի որդի ունեմ, և ցանկանում եմ, որ նա թագաւոր լինի. նրան դպրոց չեմ ուղարկում, այլ ինքս եմ կրթում. նա անչափ խելօք է:

եւ քանի դեռ դուք չէիք եկել, այստեղ միակ կարգադրութիւններ անողը ես էի ու ես կամաց-կամաց մօտենում էի իմ նպատակին։ Կենւարը ծնունդ օրից հիւանդ է։ Նա վաղուց մեռած կը լինէր, եթէ ձեր հոգացողութիւնը չը լինէր, և ես հասած կը լինէի նպատակիս։ Դուք թագաւորին ինչ-որ բան ասացիք իմ մասին. բարեբաղդաբար նա այնպիսի դրութեան մէջ էր, որ լաւ չը հասկացաւ ձեր ասածները։ Բայց այդ մասին ուրիշ անգամ։

Ասացէք, պարոն Տարւին, դուք կը գնա՞ք գնդապետ Նոլանի մօտ և կը պատմէ՞ք նրան բոլորը։

— Անպայման, եթէ դուք հանգիստ չը թողնէք ռաջայ Կենւարին։

— Գիտէք, պարոն Տարւին, ես շատ տեսակ անգլիացիներ եմ տեսել, երբ դեռ հասարակ գնչուհի էի և խաղում էի լարի վրայ սպաների վրանների առաջ. բայց ես երբէք չեմ տեսել այնպիսի մարդ, ինչպիսին դուք էք։ Դուք ինձ դուր եկաք։ Երբեմն ինձ թւում է, թէ ես երբէք չէի ուզենալ ձեզ մեռած տեսնել։ Քանի քանի անգամ քիչ է մնացել, որ սիրտս նետեմ ձեր ձիու սմբակների տակ։

Նա գրկեց Տարւինին ու սկսեց նայել նրան։ Տարւինը իր թևը պատեց նրա մէջքով և յանկարծ նրա թափանցիկ շորի խիտ ծալքի միջից զգաց Սիթաբգայի բամբակի սառնութիւնը՝ ինչ-որ

դուրս ընկած մասով։ Դրանք անագին մեծութեան թանկագին քարեր էին։

Տարւինը ցնցուեց. նա իսկոյն հասկացաւ, որ նրա վրան էր նաուլեական։ Ուրիշ այլ բան լինել չէր կարող։

Ահա թէ որտեղ է պահուում այն գանձը, վայրկենապէս անցաւ Տարւինի մտքով. անհերք է այն ձեռք բերելու ժամանակը։

Տարւինը ցած նայեց ու յանկարծ աչքովն ընկաւ նրա կրծքին մի փոքրիկ դանակի կոթ։ Նա արագութեամբ ոտքի կանգնեց։ Սիթաբգայան աղերսագին մեկնեց ձեռքերը դէպի նա։

— Մի՞թէ դուք չէք տեսնում, որ մենք ստեղծուած ենք իրար համար, ասաց նա։ Ուզում էք երկրի կառավարիչ լինել, ուզում էք իմ առաջին նախարարը լինել։

— Շատ շնորհակալ եմ ձեր սիրալիր առաջարկութեան համար, ոչ մինը ընդունել չեմ կարող, որովհետև շուտով հեռանալու եմ այս տեղից։

— Ուրեմն դուք պէտք է գնա՞ք։

— Այո, միայն թէ մինչև որ ձեզանից չստանամ այն, ինչ որ ինձ հարկաւոր է։ Եթէ թոյլ կը տաք, ես կը վերցնեմ ձեզանից այն, ինչ հագցրած է ձեր քամարին։

Նա յետ արաւ արծաթէ գօտին և մեկնեց Տարւինին։

— Ոչ, դուք շատ լաւ էք հասկանում, որ ինձ այդ չէ պէտք։ Տուէք ինձ նաուլեական։

— Նաուլեակա՛ն:

— Այո, հենց այն:

— Իսկ դուք ինձ կը տա՞ք տղային:

— Ո՛չ:

— Եւ առաւօտը կը գնաք գնդապետ Նոյա-
նի մօտ:

— Այո:

— Իսկ եթէ ձեզ տամ մանեակը:

Այն ժամանակ չեմ գնայ: Շտապեցէք,
որովհետեւ առաւօտն արդէն մօտ է:

Թագունին սարսափով նայեց երկնքին, որն
սկսել էր շառագունել: Ոչ մի բան նրան մահից
չէր ազատի, եթէ լոյսը վրայ հասնէր նրան պա-
լատի պատերից դուրս: Նա նզովում էր այն
թուրութիւնը, որ սէր էր ներշնչում նրան դէպի
Տարւինը, և արգելեց իրեն սպանելու նրան, երբ
մի քանի ընկերացիներ նստած էր նա իր կողքին:
Հենց սկզբից նա ուզում էր սպանել Տարւինին,
բայց արդէն ուշ էր:

Սիթաբգայան ձեռքերը տարաւ դէպի մէջ-
քը և Տարւինը լսեց արձակուող կոճակների չրրը-
կոցը, որից յետոյ նաուլեական, ամբողջապէս
կրակի պէս փայլելով, ընկաւ նրա ոտքերի ա-
ռաջ: Սիթաբգայան առանց նայելու մանեակին
թեքեց դէպի ձիերը: Տարւինը վերցրեց այն,
դրեց ծոցի զրպանը ու քաշեց ձիու կապը:

Թագունին, կանգնած իր ձիու մօտ, դան-
դաղում էր հեծնելու:

— Մնաք բարեւ, պարոն Տարւին, ասաց նա,
յիշեցէք գնչուհուն:

Ոսկեկոթ դանակը թռաւ Տարւինի մօտով,
նրա ուսից մի վերշով հեռու, և խրուեց թամբի
մէջ:

— Սպանիր դրան, Իւզգոթ, գոչեց թագու-
հին իր ծառային, ցոյց տալով Տարւինին: Սպա-
նիր դրան:

Տարւինը բռնեց թագունու ձեռքը:

— Հանգիստ, աղանձակս, հանգստացէք:

Թոյլ տուէք նստեցնել ձեզ:

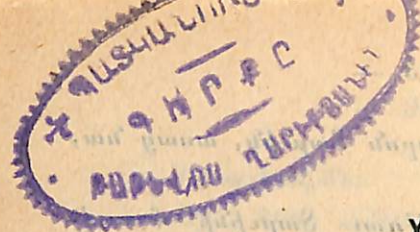
Նա գրկեց նրան, բարձրացրեց և դրաւ
թամբին:

— Այժմ, գնաք բարեւ, ու այս խօսքերի հետ
մտրակեց նրա ձիուն և ձին սլացաւ կիրճով,
Իւզգոթն էլ թռաւ նրա ետևից: Տարւինը մե-
նակ ֆնալով՝ հանեց զրպանից նաուլեական, ա-
ռաւ ձեռքերի մէջ ու հաճոյքով նայում էր:
Քսանահինգ քար կար նրա վրայ՝ բոլորն էլ մի-
նը միւսից լաւ. ամեն միտով մի թագաւորու-
թիւն կարելի էր գնել:

Տարւինի ամենաբաղաւոր ընկերն էր այդ:
Նա հասել էր իր նպատակին: Տոպազը փրկուած
էր:

Նա խսկոյն գնաց հեռագրատուն ու հետե-
ւեալ հեռագիրը տուաւ. «Տիկին Մետրին. Մա-
նա՛ւը ձերն է. պատրաստուեցէք այն ընդունե-
լու և անցրէք գիծը Տոպազով:

Տարւին»

XIII

Հեռագիրն ուղարկելուց յետոյ Տարւինն ուղեորուեց Կեաի մօտ։ Նա նորից սկսեց խնդրել, որ իր հետ վերադառնայ։

— Այս անգամ գործն արդէն լուրջ է, Կեա, ասաց նա։

— Ոչ, Նիկ, ես իմ վճռին չեմ դաւաճանի։ Բայց միթէ մի նոր բան է պատահել։

— Այո, շատ մեծ բան։ Նախ՝ ես պէտք է հեռանամ Ռատորից։ Ձեր զրութիւնն էլ վտանգաւոր է։ Ես չեմ կարող ձեզ միայնակ թողնել այստեղ։

— Բայց ես ոչնչից չեմ վախենում։ Ո՞վ պէտք է ինձ վատութիւն անի։

— Սիթաբգայան, մռայլ արտասանեց նա։ Ես ասում եմ, որ ձեզ վտանգ է սպառնում։ Ես այդ հաստատ գիտեմ։

— Իսկ ձեզ։

— Օհ, իմ մասին չարժէ խօսել։

— Ուրեմն ձեզ էլ է վտանգ սպառնում, և այն էլ գուցէ մեծ վտանգ։

— Բանն այն է, որ Սիթաբգայան հազար ու մի հնարքների է դիմում՝ ինձ կեանքից զրկելու համար։

— Ուրեմն դուք պէտք է հեռանա՞ք իսկոյն և եթ։

— Բայց ես առանց ձեզ գնալ չեմ կարող։ Ես ասում եմ, որ լուրջ վտանգ է սպառնում ձեզ։ Հօ չէ՞ք ուզում կեանքներիդ զոհել այս արարածների համար։

— Այո, ուզում եմ, բացականչեց նա։ Եթէ նրանց համար ապրելը լաւ է, ուրեմն մեռնելն էլ վատ չէ։ Եթէ իմ կեանքը պէտք է նրանց՝ թող վերցնեն։

Տարւինը նայում էր նրա վրայ զարմացած։ Յետոյ նա շուռ եկաւ ու դուրս գնաց սենեակից։ Կետը դուրս թռաւ նրա ետեւից։

— Բայց դուք հօ գնալու էք, բացականչեց նա։

— Ո՛չ, առայժմ ես մնում եմ, ինչ էլ որ արժենայ այդ։

Կետը մեկնեց ձեռքը, ասեա թէ աշխատելով, որ բռնի նրան, բայց նա արդէն հեռացել էր։

Նա դարձաւ փոքրիկ ուշայի մօտ, որը դեռ պառկած էր քահանայի տանը։

Երբ Կետը ներս մտաւ, նա խաղում էր իր սիրելի կապիկի հետ։ Կետը նստեց նրա մահճակալին ու երկար լալիս էր, առանց մի խօսք ասելու։

— Ի՞նչ է պատահել, Կեա, հարցրեց արքայազնը։ Հաւատացէ՛ք, ես այժմ համարեա բոլորովին առողջ եմ ու ինձ համար լաց լինելու կարիք չը կայ։

Կետն աշխատում էր զսպել իր արտասուքը,

որպէսզի երեխան չը վրդովուէր: Այդ միջոցին մի կառք մօտեցաւ, որի մէջ նստած մարդը մի ահագին կողով լի միբգ էր բերում: Նա կողովը ներս բերեց և դրեց Կեօի ոտներին առաջ ու ասաց. «Սա թագուհու ընծան է»: Կենւարը այս լսելուն պէս ուրախութեամբ բացականչեց.

— Կեօ, այդ իմ մայրն է ուղարկել ձեզ հա մար: Ի՞նչ հրաշալի մրգեր են, այնպէս չէ:

Եւր Կեօը զամբիւղը դրեց սեղանին, արքայազնը խնդրեց, որ նարնջից իր համար զովացուցիչ խմիչք պատրաստի: Մինչ Կեօը բաժակ էր փնտրում, Կենւարի կապիկը վերցրեց մի բանան, կճեպը պոկեց ու սկսեց ուտել:

Կապիկը բանանի կէսը կերել էր, երբ Կեօը եկաւ:

Կեօը թեթեւ խփեց գոլին ու կապիկին ընկաւ կողքի վրայ: Օրիորդը կռացաւ, որ բարձրացնի կենդանուն, բայց նա արդէն սատկած էր:

Կեօը գունատուեց: Նա մօտեցաւ մրգերով լի կողովին ու հոտ քաշեց: Պտուղներից ինչ որ սիրտ խառնող, հարբեցնող հոտ էր գալիս. այդ հոտից նա վատ զգաց իրեն: Նա վերցրեց կապիկի կերած բանանի կէսն ու դուրս նետեց պատուհանից: Հենց այդ վայրկեանին ծառից ցած թռաւ թռվածակը ու բանանի կտորը իր հետ բարձրացրեց վերև: Եւ այս այնքան արագ կատարուեց, որ Կեօը չը կարողացաւ արգելել թռվածակին, որը անշնչացած գետին ընկաւ: Միբգը թռնաւորուած էր:

Օրիորդի դէմքը դալկացաւ, աչքերը լայնացան: Նրա մտքերը դարձան Տարւինի մօտ: Նա ասում էր, թէ վտանգ է սպառնում Կեօին, իսկ սա ցրեց նրա նախազգացումը: Այժմ ո՞ր կողմից պէտք է սպասել հարուածի. հրտեղ է թագնուած թշնամին:

Կեօն իրան անօգնական էր զգում և չէր էլ կարող Տարւինի օգնութեանը դիմել, բանի որ այդ կը նշանակէր զղջալ իր արածը, իսկ նա չէր ուզում այդ:

— Ի՞նչ եղաւ, հարցրեց արքայազնը, ինձ համար խմիչք շինեցի՞ք (երեխան այս բոլոր կատարուածը չէր տեսել):

— Ո՛չ, պտուղները վատ դուրս եկան, դողացող ձայնով ասաց նա:

— Օհ, Կենւար, Կենւար, բացականչեց նա և գրկելով երեխային սկսեց արտասուել:

Հետեւեալ օրը Կեօը գնաց հիւանդանոց: Ծածկուած թշնամու երկիւղը սարսափ էր ազդում նրան:

Հիւանդանոցի դռան մօտ նրան մի հնդիկ կին էր սպասում: Կեօը բժշկել էր նրա ամուսնուն ինչ-որ վտանգաւոր հիւանդութիւնից և այն բոլորից այդ կինը այնպէս էր նուիրուել Կեօին, որ ոչ մի վայրկեան չէր հեռանում նրանից և օգնում էր նրան հիւանդներին նայելիս:

Այսօր էլ նա նստած սանդուղքի աստիճանի վրայ սպասում էր Կեօին: Նրա ետևում կանգնած էր Դունպատ Րայը, որ պէտք է հի-

ւանդանոցումը լինէր այդ ժամանակ: Կետը նկատեց, որ դուրսը ամբոխ է խմբուած, մինչդեռ ինքը թոյլ էր տուել այցելուներին գալ շաբաթուայ մէջ միայն մի օր, իսկ այդ օրը այցելութեան օր չէր:

— Սա ի՞նչ է նշանակում, Դուռնապատ Բայ, հարցրեց Կետը ձիուց իջնելով:

— Դուրսը ամբոխը հաւաքուել է, որովհետեւ նրան ինչ-որ սուրբ մարդ է գրգռում: Այնտեղ մի գնաք: Բայց Կետը մի կողմ հրեց ու գնաց դէպի բակը: Նա տեսաւ, որ հիւանդանոցը զբոսնում է յուզուած ամբոխի ձեռքին, որը ցած էր քաշում անկողիններն ու ամանները, լամպաներն ու սպիտակեղէնը. սանդուղքներով վեր ու վար վազվզելով՝ նրանք տեղափոխում էին հիւանդներին: Ամեն մի պատգարակ՝ մի քանի մարդով էին տանում, որոնք սպառնալի շարժումներով դառնում էին դէպի Կետը:

Նա իջաւ բակը:

Բակի մէջ տեղում նստած էր մերկ ու մրով պատած կիսախելագար մի գերւիշ, որը ինչ-որ երգում էր ու ճօճում երկար ու սրածայր փայտը: Երբ Կետը մօտեցաւ նրան, նրա երգը փոխուեց ինչ-որ զգուելի ու զայրագին ձիշի: Կետը դիմեց կանանց, որոնք միշտ սիրում էին նրան. նրանք շրջապատուած էին իրենց ազգականներով:

— Ի՞նչ վատութիւն եմ արել ձեզ, բացականչեց Կետը: Ինչո՞ւ էք գնում. չէ՞ որ դուք

դեռ հիւանդ էք և կարող էք մեռնել: Խնդրուեմ, հենց ձեր սիրոյն, մի գնաք, մինչև որ բուրով ին առողջացնեմ: Չէ՞ որ ձեզանից շատերը հեռու տեղերից են եկել:

— Նա ճիշտ է ասում, նա ճիշտ է ասում, լսուեց ամբոխի միջից:

— Ի հարկէ ճիշտ եմ ասում: Ես միշտ ձեր լաւն եմ ցանկացել: Պարզեցէք ինձ ձեր այս փախուստի պատճառը:

— Մենք ի՞նչ անենք, բացականչեց մի կանացի ձայն. մենք մեղաւոր չենք: Մենք կը մնայինք, բայց դերւիշն ասում է, թէ սպեղանիները վրայ անէծք է գրած: Նա ասում է, որ իրեն երազումը յայտնել են, որ այս բոլորը սատանայական է, որ ուզում են մեզ մեր հաւատից հանել...

— Այո, այո, լսուեց մի ուրիշ ձայն. հապա սպեղանիների վրայի կարմիր նշանները ի՞նչ են նշանակում: Նրանք մեզ այրում են, ինչ-պէս դժոխքի կրակը: Այդ կարմիր նշանները միշտ էլ կը մնան մեր մարմնի վրայ: Եւ այն երեխաները, որ մենք այստեղ ծնում ենք, ներանք էլ պոչ ու ականջներ կունենան: Այսպէս է ասում այն հէքիմ կինը, որին այստեղից վճռեցիք. այսպէս է ասում և գերւիշը:

— Բայց մի՞թէ երեւիցէ այդ սպեղանիները որևէ վնաս են տուել ձեզ, ասաց Կետը. քանի՞ անգամ դուք ինքներդ շնորհակալ էք եղել, որ իմ այս դեղերը օգնում են ձեզ: Իսկ այստեղ

ծնունդ ձեր երեխաները ոչնչով չեն տարբերուում միևնույնից: Ի՞նչ են հասկանում ձեր ազգականները. դուք նրանց մի լսեք. ասացեք, որ ուզում էք ինձ մօտ մնալ, և ես կառողջացնեմ ձեզ: Ես հենց դրա համար էլ եկել եմ այստեղ:

— Ի՞նչ էք լուռ կանգնել. վերցնենք մեր կանանց ու քոյրերին և տանենք, բացականչեցին ամբոխի միջից մի բանիսը: Մենք չենք ուզում, որ մեր որդիները սատանաների նման լինեն: Յետոյ նրանք դիմեցին դերևիչին, որը ոտքի կանգնելով՝ կետի ճառին պատասխանեց մի երկար հայոյանքով ու նզովքով: Ժողովուրդն սկսեց քիչ-քիչ հեռանալ՝ հետները տանելով իրենց ազգականներին: Կետը կանչում էր կանանց, աղաչում էր, որ մնան, բայց ամեն ինչ զուր էր: Նրանցից շատերը լալիս էին:

Հիւանդանոցի սենեակները քիչ-քիչ դատարկում էին: Մարդկանց հոսանքը սանդուղքներից փոզոցն իջաւ, և Կետը տեսնում էր, թէ ինչպէս անխղճօրէն քաշքշում էին այն կանանց, որոնց այնքան հոգատար խնամում էր ինքը:

Կետը նայում էր քարացած հայեացքով: Նրա հիւանդանոցը դատարկ էր:

— Սա շատ վատ եղաւ, խօսում էր Դուռնպատ Բայը, այնպէս հանգիստ, որ ասես թէ այդ բոլորը ամենակին նրան չէին վերաբերում: Այս բոլորի պատճառը այստեղ թագաւորող կրօնական մոլեռանդութիւնն է: Ես կարծում եմ, որ նրանք այլևս չեն վերադառնայ: Սա ինձ հա-

մար, ի հարկէ, միևնոյն է, որովհետեւ ես պետութիւնից ոռճիկ եմ ստանում:

Կետը զարմանքով նայում էր նրան:

— Դուք կարծում էք, թէ նրանք այլևս երբէք չեն վերադառնայ, հարցրեց Կետը:

— Նրանց ամուսինները երբէք թոյլ չեն տալ: Ամեն բան վերջացած է:

Կետը տեղից վեր կացաւ և Դուռնպատ Բային մնաս բարեաւ ասելով ուղևորուեց տուն:

Տանը նրան սպասում էր թագուհի-մօր ուղարկած մարդը, որը խնդրում էր Կետին պալատ բերել Կենւար ռաջային:

Մինչև արքայազնի հազնուելը, տան դռանը մի կողք մօտեցաւ՝ բարձերով լիքը, որի մէջ Կետը նստացրեց Կենւարին, ինքն էլ մօտը նստեց և նրան տարաւ պալատ:

Պալատից վերադառնալիս, Կետը խոր մտքերի մէջ ընկաւ: Հիմա, երբ նա ազատուել էր իր վրայ ծանրացած պարտականութիւնից, նրա մտքերը դարձան Տարւինին սպառնացող վտանգի և մի Ժամ առաջ տեղի ունեցած դէպքերի շուրջը. նրա աչքի առաջ պատկերացաւ, թէ ինչպէս իր հիւանդանոցի բոլոր կանայք հեռացան իրանից մէկը միւսի ետևից, ինչպէս նրա ամբողջ գործը քայքայուեց, նրա յոյսերը յօդս ցնդեցին: Նրան թուաց, թէ Տարւինը այդ բոլորին մեռնում է տանջալից մահով, և զգաց, որ այդ բանում մեղաւորը ինքն է:

XIV

Այդ միջոցին Տարւինը հիւրանոցում իր սե-
նեակի պատուհանի մօտ նստած մտածում էր,
որ իր հայրենի քաղաքի օգտի համար ինքը
պէտք է հեռանար, բայց դժբաղդութիւնն այն
է, որ կետը չի համաձայնում իր հետ գալ:

Կէսօրուայ շոգին տեղի առեց երեկոյեան
զովը. ինչ-որ փաթաթուած կերպարանքներ սկսե-
ցին շարժուել պատերի տակ և հիւրանոցից մի
գնդակի տարածութեան վրայ դիրք բռնեցին:
Տարւինը տեսնում էր այդ և անհանգստանում.
Նա դիտէր, որ դրանք Սիթաբգայի մարդիկն են,
որոնք ուղարկուած են իրեն հետամտելու: Ոչ
մի տեղից օգնութիւն չէր սպասում:

Նա աւելի անհանգստանում էր կետի հա-
մար: Նրա մօտ գնալը հիմա անհնար էր. նշա-
նակում է սպանուելու վտանգին ենթարկել իրեն:
Բայց անհանգստութիւնը այն աստիճանի նեղում
էր նրան, որ նա վճռեց գնալ: Նա արագութեամբ
մօտեցաւ ձիուն, որ քիչ առաջ կապել էր տան
յետևի կողմը, բայց խեղճ անասունը մի կող-
քի վրայ ընկած, վերջին շունչն էր փչում: Ըստ
երեկոյթին սպանել էին ձիուն, և որպէսզի վերջ
տայ նրա տանջանքներին ատրճանակն արձակեց
ուղիղ կենդանու ճակատին: Յետոյ վերադար-
ձաւ հիւրանոց: Ի՞նչպէս անէր, որ ընկնէր քա-

հանայի տունը, մտածում էր նա և յուսահատ
նայում դէպի ճամբան:

Քաղաքի պարսպի կողմից թափառական
գնչուների մի բանակ երևաց, որը կանգ առաւ
ճանապարհի մօտ:

Երևի Սիթաբգայի աղքատ ազգականներն
են, մտածեց Տարւինը, և դիրքեր են շինում
այնտեղ:

Յանկարծ բանակի միջից մի փոշու ամպ
բարձրացաւ ու երևաց ռաջալ կենւարի պահա-
կախումբը, որը սկսեց ցրել ամբոխը և արքա-
կազնի կառքի համար ճանապարհ բանալ: Կառ-
քը կանգ առաւ հիւրանոցի դռան առաջ. նրա
մէջ նստած էին կենւարն ու վեց տարեկան մի
երեխայ:

Տարւինը մօտեցաւ կառքին. նա առաջին
անգամն էր տեսնում այդ երեխային:

— Արքայազն, ասաց նա, դուք դեռ չպէտք
է դուրս գալիք:

— Օ՛, ոչ, ես այժմ բոլորովին առողջ եմ:
Սա իմ եղբայր Ումը-Սինգն է, պալատի միւս
մասի պրինցը, որտեղ գնալն ինձ արգելուած է:
Սա այս բոլորիս է մորթել այժն ու ձեռքերը
դեռ արիւնոտ են: Նայեցէք:

Ումը-Սինգը մեկնեց Տարւինին իր թաթը,
որը, իրաւ, պատած էր արեան չորացած կա-
թիլներով. պահակախմբի մէջ շշուկ բարձրացաւ,
իսկ երեխան կռացաւ դէպի Տարւինն ու շշնջաց.
«Սիթաբգայ»:

Տարւինը հասկացաւ, որ դա նրա որդին է ու սիրտը ուրախութիւնից սկսեց բաբախել: Նրան թուաց, որ Նախախնամութիւնն է նրան անսպասելի օգնութիւն ուղարկել: Նա երեխային իր մօտ իբրեւ պատանդ կը պահէր և կարող է ապահով կերպով կետի մօտ գնալ:

— Բայց ձեզ ո՞վ թողեց այստեղ գալու, հարցրեց նա:

— Մենք միասին խաղում էինք ու ես նրան պատմեցի ձեր մասին: Սա ուզեց տեսնել, թէ դուք ինչպէս էք ձի հեծնում և ինչպէս էք կրակում: Եւ մենք անմիջապէս եկանք, այնպէս որ ոչոք չը տեսաւ մեզ:

— Շատ լաւ, ես ձեզ բոլորը ցոյց կը տամ, միայն թէ այստեղ անյարմար է, գնանք տիկին կստեսի մօտ:

— Ես չէի ուզեցնալ այնտեղ գնալ, ասաց կենւարը. այսօր այնտեղ էի և կետն ասաց, որ ինձ ընդունել չի կարող:

— Մի՞թէ նա հիւանդանոցումը չէ:

— Ոչ, հիւանդանոցը քայքայուեց. բոլոր կանայք հեռացան:

— Ինչպէս թէ. ինչո՞ւ համար:

— Դուքի պատճառով: Այսօր կանայք դրա մասին էին խօսում:

— Այդ միջոցին Ումը-Սինգը ինչ-որ բան շշնջաց կենւարի ախանջին:

— Նա ուզում է գնալ, ասաց կենւարը:

Տարւինը առաւ պահակներին մէկի ձին,

հեծաւ, իր առջևը նստեցրեց Ումը-Սինգին ու նրանք բոլորը միասին առաջ շարժուեցին:

Երևակայում եմ, թէ որքան կը վախենայ Սիթաբդայան, մտածեց Տարւինը, եթէ իմանայ, թէ ուր է գտնուում իր որդին: Երբ նրանք մօտեցան գնչուների բանակին, վերջիններս պառկեցին աւազի վրայ ու գոչում էին կենւարն անցնելիս:

«Ողջոյն անապատի արքային»:

— Ա՛խ, ափսոս որ մօտս փող չը կայ, որ նրանց բաժանեմ, ասաց երեխան: Դուք չունէ՞ք, պարոն Տարւին:

Տարւինն այնպէս ուրախ էր կետի մօտ առանց վտանգի հասնելու համար, որ պատշաճ էր իր բոլոր ունեցածը նրանց նետել: Եւ իրաւ, նա մի քանի բռն արծաթէ ու պղնձէ դրամներ նետեց նրանց, որից աղմուկ ու ծիծաղ բարձրացաւ. բայց գնչուները ինչ-որ բան էին գտնում, որը Տարւինը չէր հասկանում, և որի վրայ սաստիկ գայրացաւ կենւարը: Նա իր պահակախմբին հրամայեց ցրել նրանց վրանները: Զինուորիները իսկոյն առաջ նետուեցին, շող տուին նրանց կրակները, քշեցին, ցրեցին նրանց էջերն ու աւերեցին սևացած վրանները: Քիչ յետոյ նրանք հասան քահանայի տուն: Երեխաներին պատուիրեց, որ այդում սպասեն, իսկ ինքը վեր վազեց սանդուղքներով ու տեսաւ կետին սենեակի մի մուկ անկիւնում նստած: Նա շաց էր լինում:

— Նիկ, բացականչեց Կեռը, տեղից վեր թռչելով և յուզմունքից խեղդուելով. դուք վերադարձա՞ք, դուք կենդանի՞ էք:

Տարւինը բռնեց Կեռի ձեռքը:

— Ես այնպէս վախենում էի ձեզ համար, Տարւին. ոչ մի լուր չը կար ձեզանից և ես հաւատացած էի, որ Սիթաբգայան անշուշտ սպանել է տուել ձեզ: Սոսկալի բաներ էի երևակայում ձեր մասին:

— Խեղճ Կեռ, ձեր հիւանդանոցն էլ քայքայուեց: Ծանր վայրկեաններ ասլոցիք դուք: Մենք հիմա որքան կարելի է շուտ պէտք է հեռանանք այստեղից: Մի քանի րոպէով միայն ազատուեցի Սիթաբգայի ճանկերից: Իմ ձեռքին նրանից գրաւ կայ. բայց մենք նրան մշտական պահել չենք կարող և պէտք է շուտով հեռանանք:

— Այո, Նիկ, ես ուզում եմ, որ դուք հեռանաք այստեղից:

— Իսկ դ՞ուք:

— Իմ մասին չարժէ մտածել. ես անյաջողութիւն կրեցի: Ինչ-որ ուզում էի անել՝ բոլորը խորտակուեց:

— Ոչինչ, թանկագինս, կանցնի մի որոշ ժամանակ ու դուք կը մոռանաք այն ամենը, ինչոր եղաւ Ռատորում:

— Մեծ սխալմունք էր այս:

— Ի՞նչը:

— Իմ այստեղ գալը, իմ գործունէութեան ծրագիրը: Երևաց, որ սա կնոջ գործ չէ. այս-

տեղ, այս երկրում գործել ես չեմ կարող: Ես առայժմ հրաժարւում եմ ամեն ինչից, Նիկ. ինձ տուն հասցրէ՛ք:

Տարւինը չափազանց ուրախացաւ այս խօսքերից ու յայտնեց, որ նրանք պէտք է անմիջապէս ամուսնանան և դուրս գան այդտեղից որքան կարելի է շուտ: Կեռը վախենալով գալիք վտանգներից՝ համաձայնեց:

— Բայց միթէ կարծում էք, թէ մենք կարող ենք կենւարին թողնել այստեղ Սիթաբգայի ձեռքին, առանց որևէ պաշտպանութեան, ասաց Կեռը:

— Ի հարկէ, ոչ. ես մտածել եմ դրա մասին: Ես ուզում եմ համոզել ռաջային, որ նա կենւարին ուղարկի Այմար քաղաքը ուսանելու, որտեղ սովորում են բոլոր ռաջաների որդիները: Նա այնտեղ ապահով կը լինի: Իսկ առայժմ ես գնդապետ Նոյանին պէտք է պարզեմ մի քանի հանգամանքներ և խնդրեմ, որ նա իր մօտ պահի երեխային մինչև նրա այստեղից գնալը:

— Ուրեմն նա ապահով կը լինի: Փառք Աստուծոյ: Բայց այն ո՞վ է գալիս ձին քշած, Նիկ:

Տարւինը դուրս նայեց պատուհանից և տեսաւ, որ մի ձիաւոր սլացաւ պահակախմբի միջով, գոռալով՝ «Նամակ պարոն Տարւինին» ու կանգ առաւ տան առաջ: Տարւինը պատշգամբ դուրս եկաւ, ձիաւորից առաւ թուղթն ու կարդաց. «պարոն Տարւին, պահանջեցէք ինձանից, ինչ որ կամենաք՝ ես կը տամ ամեն ինչ: Խոս-

տանում եմ հանգիստ թողնել ուղայ կենւարին, միայն թէ որդուս ինձ վերադարձրէք:»

Տարւինը որոշեց երեխային յետ տալ, հաւատացած լինելով, որ հազիւ թէ Սիթաբգայան այդպիսի յուսահատ դրութեան մէջ կարողանայ նորից դաւեր նիւթել իրա դէմ: Եւ մինչև նրա որևէ մահափորձ ծրագրելը՝ ինքը, կեան ու կենւարը արդէն հեռու կը լինեն նրանից: Նա երեխաներին պատուիրեց պալատ վերադառնալ, որից, սակայն, նրանք դժգոհեցին, որովհետև ուզում էին այստեղ մնալ ու տեսնել, թէ ինչպէս է կրակում Տարւինը: Ումը Սինգը վճռականօրէն մերժեց ու համաձայնեց միայն այն ժամանակ, երբ Տարւինն ասաց, որ նրան կը նստեցնի իր ձիու վրայ ու ամբողջ ճանապարհին կը քշի ձին: Երբ որ նրանք մօտեցան Սիթաբգայի ապարանքին, դուռը բացուեց ու դուրս եկաւ ծառան: Տարւինը ծառային յանձնեց Ումը-Սինգին: Փեղկերի ետևում շուկ լսուեց, որը քանի գնում ուժեղանում էր. յետոյ փոխուեց մեղմ հեծկըլտանքի ու ապա ուրախ ծիծաղի:

Տարւինը յայտնեց, որ ցանկանում է ուղային տեսնել:

Հինգ րոպէից յետոյ յայտնուեց ուղան:

— Ախ, պարոն Տարւին, սիրալիր խօսեց ուղան, քանի՜ ժամանակ է ձեզ չեմ տեսել:

Տարւինը բարեկեց նրան և խօսեց կենւարին արքայազուհիների դպրոցն ուղարկելու մասին:

— Հինգ տարուց յետոյ նա արդէն չափահաս կը լինի: Նա պէտք է երկրի կառավարիչ լինի, ասաց Տարւինը, հետևաբար նրան կըթուծիւն պէտք է տալ, նախապատրաստել դրա համար:

— Ի հարկէ, նա շատ բան պէտք է սովորի, պատասխանեց ուղան:

— Բայց հազիւ թէ կարելի լինի սովորել այդ բաները՝ ապրելով պալատի պատերի ներսը, կանանոցում: Ուղարկեցէք նրան Այմար՝ արքայական դպրոցը, ուր բոլոր թագաւորների որդիները սովորում են:

— Բայց եթէ այնտեղ յանկարծ մի որևէ բան պատահի՞ նրան:

— Ի՞նչ կարող է պատահել այնտեղ, որտեղ նրա վրայ հսկելու են անգլիացիները: Նա կունենայ իր սեպհական սենեակները, սեպհական ծառաներն, իր ձիապահները, ինչպէս և միւս արքայազուհիները: Նա նոյն պատիւը կունենայ այնտեղ, ինչոր այստեղ:

— Բայց արդեօք ինքը կուզենայ այնտեղ գնալ:

— Կարծում եմ, որ այո, հարցրէք իրան:

— Ե՛կ այստեղ, որդեակս, կանչեց թագաւորը կենւարին. այ, պարոն Տարւինն ասում է, որ դու պիտի մտնես արքայական դպրոցը Այմարում, ուր քեզ կը սովորեցնեն հրացանաձգութիւն, ձի հեծնել ու երկիր կառավարել: Կուզե՞ս այնտեղ սովորել:

— Այո, հայր, ես արդէն մտածել եմ այդ մասին: Կանանց սենեակներում վազվզելն ու մօրս խօսակցութիւնը և պարողուհիների երգերը լսելն ինձ ձանձրացրել են: Ուղարկիր ինձ Այմար, այնտեղ ես կը սովորեմ հրամաններ տալ իմ պահակախմբին, ինչպէս որ թագաւորներն են հրամաններ տալիս:

— Լաւ, ես քեզ կուղարկեմ այնտեղ, ասաց ռաջան:

Հիմա Տարւինը կարող էր հանգիստ լինել: Երեխան չի մնալ պալատում, հետեապէս ապահով կը լինի: Այժմ նա և Կետը կարող են գնալ:

Մէկ էլ յանկարծ նա մտաբերեց պատուարների գործը, որի վրայ հարիւրաւոր մարդիկ ահագին աշխատանք էին թափել. ռաջան էլ այդ բոլորի համար մեծ ծախքեր էր արել: Չէ՞ որ ինքը դրա փոխարէն խոստացել էր գետի հունից ոսկի հանել, իսկ հիմա ոչինչ չարած թողնի ու գնալ: Նա զգում էր, որ ինքը պէտք է վճարի ռաջային նրա արած բոլոր ծախսերը, թէկուզ իր բոլոր ունեցածն էլ դրա համար գնայ: Բայց նա ինչպէս կ'իստա թողնէր պատուարները և հեռանար:

Արդեօք մնալ վերջացնել, մտածում էր նա: Բայց չէ՞ որ նա Կետի կեանքը վտանգի կենթարկէր. նա պէտք է Կետին այստեղից հեռացնի հնար եղածին չափ շուտ: Օ՛, ինչպէս նա զղջում էր իր արածի համար. բայց արդէն ուշ էր: Վերջապէս նա դիմեց ռաջային.

— Ես եկայ ձեզ ասելու, որ գնում եմ այստեղից: Այսօր ես պէտք է պսակուեմ ու հեռանամ: Կը գաք իմ հարսանիքին:

— Դուք գնում էք: Ուրեմն դուք ուզում էք պսակուել լեզի բժշկունու հետ ու գնալ: Այո, ես կը գամ ձեր հարսանիքին: Բայց ի՞նչպէս է պատուարների գործը:

— Այ, հենց դրանց մասին էլ ուզում եմ խօսել ձեզ հետ: Ասացէք, որքան եմ պարտ ձեզ:

— Ինչի՞ համար:

— Այն բոլորի համար, որ ես օգտուեցի ձեր բանուորներից ու ձեր վառօդից:

— Նրանք բոլորն էլ բանալից դուրս թողնուած յանցաւորներ են եղել, նրանց վարձ չեմ տուել: Վառօդն էլ զինանոցիցն է վերցրուած, որը ինձ բոլորովին պէտք չէ, որովհետեւ ես ոչ ոքի հետ կռիւ չեմ անում. ուրեմն էլ ի՞նչ խօսք կարող է լինել պարտքերի մասին:

— Բայց և այնպէս ես պէտք է վճարեմ: Ես չեմ կարող հանգիստ լինել, զիտակցելով, որ ձեր փողերը ի դուր ծախսել եմ:

— Ինչպէ՞ս թէ իր դուր: Բայց մի՞թէ ես քիչ բաւականութիւն եմ ստացել, զուարճանալով այն տեսարաններով: Ասացէք միայն՝ ձեզ մօտ արդեօք վառօդ չի՞ մնացել:

— Մօտ 500 պուդ մնում է այնտեղ:

— Երբ դուք գնում էք, ուրեմն և առանց ձեզ էլ ոչ ոք այդ գործը չի շարունակելու, որովհետեւ բաւական դժուար է. արդեօք չի՞ կա-

րելի այդ վառօդով մի փառաւոր պայթիւն սար-
քել, որից ժայռերը որոտան և գետինը դողայ:

— Կարելի է, բայց ի՞նչ պայթեցնենք:

— Թէկուզ հենց այն պատուարը:

— Ինչպէ՞ս: Ձէ՞ որ այն համարեա վերջա-
ցած պրծած է:

— Ես այդ պայթիւնը դիտելը աւելի եմ գե-
րադասում: Միթէ չեմ կարող ես ստանալ այդ
բաւականութիւնը:

Ինչ արած, որքան էլ այդ ամօթ լինէր Տար-
ւինի համար, այնուամենայնիւ պէտք է կատա-
րէր ռաշայի արքայական քմահաճոյքը:

XV

Տարւինի ու Կետի պսակը շատ շտապ կա-
տարւեց, որովհետեւ նրանք անպատճառ ուզում
էին հենց նոյն գիշերը դուրս գալ: Ռաշան ու
Կենւարը ներկայ էին պսակին: Ռաշան պահան-
ջեց, որ պայթիւնը անեն հարսանիքից յետոյ.
նա ուզում էր այդ ձևով տօնել հարսանեաց
հանդէսը:

Երբ Տարւինը եկաւ պատուարի մօտ ու ա-
սաց բանուորներին, որ պէտք է պայթեցնեն այն,
նրանք հիացան. ճիշով ու աղաղակով քանդեցին
վառօդարանը և վառօդի տակառները թաղե-
ցին պատուարի տակ, վրան ամեն տեսակ ծան-
րութիւններ թափեցին ու ծածկեցին թարմ ա-
ւազով:

Երբ ռաշան երեաց իր շքամբով՝ Տարւինը
վառեց երկար պատրոյգը: Կրակը վառւում էր
դանդաղ: Յանկարծ լսուեց մի խուլ ճայթիւն.
պատուարը յետ բացուեց ու նրա խորքից բար-
ձրացաւ մի սպիտակ բոցէ սիւն և ծխէ ամպ՝
հողի սև փոշու հետ խառը: Գետի ջուրը կատա-
ղօրէն վազեց դէպի բացուածքը ու յետոյ ծուլօ-
րէն ընկաւ իր առաջուայ հունը: Մի քանի բո-
ւլէից յետոյ նախկին աշխատանքները յիշեցնող
ոչինչ չը կար այլևս:

— Սա շատ գեղեցիկ էր, ասաց ռաշան: Ես
սրա նման բան տեսած չեմ: Ափսոս, որ նորից
նոյնն անել անհնար է: Բայց դուք ինչո՞ւ էք
գնում, պարոն Տարւին. ռաշայ Կենւարը շատ
կ'ափսոսայ ձեզ համար: Ինձ համար էլ տխուր
կը լինի առանց ձեզ. էլ ո՞վ ինձ հետ պողիչ կը
խաղայ:

Տարւինը մէկ ուզում էր ասել, որ ինքը
աւելի կարևոր գործեր ունի, քան թէ ծոյլ ռա-
շային ընկերակցելը, բայց բարւոք համարեց
լռել:

— Ինչ արած, գործերս ինձ հայրենիք են
կանչում, ասաց նա միայն: Յետոյ նա հրաժեշտ
տուեց ռաշային ու Կենւարին, որը հազիւ զըս-
պեց իր լացը, և ուղևորուեց քահանայի տուն,
ուր Կետը սպասում էր նրան:

եզնասայլը ճանչում էր ու վերջալուսի շողերի տակ շարժւում դէպի երկաթուղու կայարանը: Նրանց ետեւից բարձրանում էր Ռատորի կարմիր քերծը անապատի դեղին աւազի մէջ. կռուներն ու սագերը երամ-երամ իջնում էին եղեգնուտ գիշերելու, իսկ գիշերավարը արդէն ատամնաւոր քերծից բարձր էր:

Կեան զգալով գիշերուայ զով եղանակը՝ ամուր փաթաթուեց իր ծածկոցում: Տարւինը նստել էր սայլի ետեւը և աչքը չէր բարձրացնում Ռատորից: Բազմերանգ ճրագները, որ լուսաւորում էին պալատի կախովի այգիները, հեռզհեռէ չքանում էին ճամբի պտոյտների ետևում: Միայն մի պատուհան մնաց լուսաւորուած ծայրի աշտարակում: Նա էլ վերջիվերջոյ հանգաւ: Երկնակամարի վրայ անհամար ճրագներ վառուեցին:

Յանկարծ նա այնպէս պարզ զգաց իր անցկացրած և նոր գալիք կեանքի տարբերութիւնը, որ ցնցուեց:

Այս բոլորը վատ երազ էր, շատ վատ երազ, բայց հիմա, վերջապէս, արթնացումն է գալիս, խօսեց նա ինքն իրեն:

Այո, նա արթնացաւ նոր կեանքի համար: Զառամեալ Արևելքն իր ծոյլ զանդադկոտութեամբ ու մտաւոր քարացումով, իր խորհրդաւոր ապարանքներով, ուր յանցանքն ու ոճրագործութիւնն է ապրում՝ մնաց նրա ետևում:

Նրա կողքին էր Կեան, իսկ գրպանումը՝ նաուլեական:

Նրա առաջ նկարւում էր կեանքի հեռանկարը՝ լի եռուն գործունէութեամբ ու յոյսերով, ուր նա կարող է միշտ առաջ գնալ ու հասնել նպատակին:

Նրան պատկերացաւ իր հայրենի քաղաքը՝ շատ բարձրացած ու ծաղկած, շնորհիւ իր ոյժի, կամքի ու քաջութեան: Եւ խորին ինքնաբաւականութեան զգացմունքը պատեց նրան: Նրազը տեղի տուեց պայծառ ու սիրուն իրականութեան:

Կեցցէ՛ գիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը...

Ի՛նչ ասել տիկին Մետրի ու նշանաւոր նաուլեակայի մասին...

Տիկին Մետրը չափազանց զգացուած էր այդպիսի հերոսութեամբ: Ի՛նչ ասել կուզի, որ երկաթուղու գիծը անցկացուեց Տոպազով. բայց չը նայած տիկնոջ թեթեամիտ բնաւորութեանը՝ բնական ազնւութիւնը յաղթող հանդիսացաւ նրա մէջ. իմանալով, որ նաուլեական սրբութիւն է իւրաքանչիւր հնդիկի համար, վճռեց վերադարձնել այն:

Թէև շատ դժուար էր դէպի Հնդկաստան երկրորդ ճանապարհորդութեան ձեռնարկելը, բայց և այնպէս մեր բաղդաւոր զոյգը ուրախութեամբ յանձն առաւ վերադարձնել մանեակը ուր հարկն է:

Նոյնիսկ գնչուհի-թագուհի Սիթարգայան
անգամ մնաց շուարած ու զարմացած ամերի-
կացիների ազնուութեան վրայ: Նա խնդրեց նը-
րանց, որ միան իր մօտ և ստանձնեն իր որդու
դաստիարակութիւնը, խոստանալով զրա փոխա-
րէն ամեն տեսակ արտօնութիւններ. օրինակ՝
նոր յարմար հիւանդանոց ու այլ բարեգործա-
կան հիմնարկութիւններ:

Իսկ ամերիկացիները մնալ անկարող էին,
որովհետեւ նրանց կանչում էր հայրենիքը...

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0064149

Այս և ապագայում հրատարակուե-
լիք գրքերի այս սերիան յատկաց-
ւում է «Նուէր Մանուկներին» ըն-
կերութեան օգտին: